

Дім на горі (повість-преамбула) (скорочено)

Валерій Шевчук

Валерій Шевчук

Дім на горі

Повість-преамбула

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

Розділ перший

СПОКІЙ

Наприкінці літа Володимир прибув до школи, щоб стати новим директором. Чоловік втратив на війні ногу, тому накульгував. Він йшов вулицею і бачив городи, річку, гору, все це навівало йому якийсь особливий спокій. Школа, до якої він підійшов, тяглася до косогору, поодаль витиналася важка, потріскана скеля. Володимира зустрів сторож школи – широкоплечий бородатий дід Степан. Поки сторож читав документи Володимира і переконувався, що це дійсно новий директор, чоловік розглянувся довкола. З-за паркану сусіднього двору на нього зирнули п'ятеро дитячих голів, на горі поза скелею він побачив високого худого хлопчика, за скелею стояв майже потонулий у зелені дім (туди йшов хлопчик), вниз, у жовтому піщаному ложі, лежала річка...

Галя сьогодні прала ще в дідівський спосіб, мочачи білизну в розчині попелу. На порозі сиділа і спостерігала скоцюрблена баба. Її онука була в ясно-синьому платті, а коли оберталася до старої, світила усмішкою: молоде її обличчя сяло. Галя задивилася вниз, на школу. Там на подвір'ї стояв дід Степан і ще хтось. Баба попросила води, і Галя подала їй кухоль. На подвір'я зайшов Хлопець, син Галі. Він весь вимазався в глину, коли ловив ластівку. Галя не сварила його, а лиш пирснула зі сміху. Хлопцеві було любо дивитися на гарну й молоду маму...

Дід Степан привів Володимира у його майбутню кімнату, хоч там вчительки влаштували кладовку. Володимир сів на старе іржаве ліжко, бо боляче нила нога. Речей у нового директора було мало: речовий мішок і шинель, що мала слугувати за ковдру. Володимир розповів сторожу, що замість ноги має протез. Потім він відчинив вікно і побачив, як з хати навпроти вийшла дуже худа і висока жінка. Поки Володимир і Степан виносили з кімнати парти, висока жінка прибігла до них. Дізнавшись, що приїхав новий директор, Олександра Панасівна, одна з вчительок, взялася прибирати кімнату.

Високий сивогривий чоловік ішов неквапно берегом, спираючись на розкладний стілець. Перед ним поважно ступало з десяток кіз. Володимир побачив зі свого вікна

розумне й шляхетне обличчя старого. Кози і дід йшли додому, а кругла, сива й напрочуд ласкава бабуса чекала їх біля хвіртки. Старий відстав від кіз і важко боров ядуху. Його біле волосся спадало на плечі, а палиця-стілець подавалася вперед – спирався він на неї важко. Звали подружжя Марією та Іваном. Вони привіталися, запитали, чи все добре одне в одного, і Іван сказав, що чогось більше задихатися став. Поки Марія доїла кіз, Іван сидів на веранді і дописував останні слова, які народилися в ньому сьогодні. Він писав про спокій вечірнього неба і про тишу, яка наливається вечорами у людські душі. Здавалося, він сам пасся цілий день, як і його кози, і набралось в нього того ж таки соку. Іван шкодував, що плід його такий блідий та мізерний. Марія тихенько покликала його: "Іва–а!" і зрозуміла, за що любить цього не зовсім збагненного чоловіка: очі його були зовсім такі, які бачила у першокласників, коли вперше сідали вони за парти і вперше засвічували погляд до вчительки, яка переступала класний поріг.

Володимир був ошелешений від вихору, який зняла Олександра Панасівна під час прибирання. В думках називав її вітром. Вона швидко і вправно обмахала щіткою стіни і стелю, вимела сміття, вимила підлогу, застелила стіл, обтерла ліжку і застелила латаною, але дивовижно чистою білизною.

Ввечері Олександра Панасівна погукала своїх п'ятьох дітей. Володимир побачив їх усіх зі свого вікна. Діти з мамою зайшли в хату. Тоді він вийняв з речового мішка кілька банок тушковини, загорнув у газету й пішов до них, бо хотілося якось віддячити.

Галя тим часом впорала хатню роботу і мовчки сиділа з бабою та сином на ганку. Стара доводилась Хлопцеві прабабою, і він думав, що вона знає бозна-скільки таємниць. Галя сказала, що їй часом здається, ніби світ кінчається на цих горбах. Хлопець присвиснув, йому уявилося, що здалеку, з тремкого і ще прозорого сутінку, проступила клубеняста постать в убранні мандрованця. Повернулася до нього й усміхнулася, змахнула палицею й поманила рукою...

Володимир зайшов до Олександри Панасівни, побачив її дітей і сказав, що приніс маленький гостинець. Чоловік побачив великі, добрі й теплі очі жінки і раптом згадав, що десь їх бачив. Було це ще до війни. Ця значно старша за нього жінка була тоді така, як він тепер, несла вона на руках дитину, а поруч ступав широкоплечий, майже чотирикутний чоловік. Жінка запросила Володимира залишитися на вечерю. Він погодився, бо раптом побачив на стіні й того широкоплечого. Він спитав, чи це її чоловік, а в неї на оці заблищала сльоза. Під час вечері Володимир розповів, що там, де він жив, ані хати не лишилося, ні батьків...

Козопас і його жінка Марія сиділи мовчки на веранді і пили молоко. Мовчали, бо така була їхня заведенція, обоє були зморені, він – отим писанням на веранді, вона – доїнням кіз. Незвідь від чого подумалося Іванові, що це все-таки дивно: ніколи не читав він отого, що пише, жінці, з якою розділив своє існування, – були вони з нею надто ощадні в словах. Потім Марія почала говорити, що хвилюється через нового директора. Вона теж була вчителькою і в своїх літах хотіла мати першачків, з якими легше було справлятися. Іванові вчувалася музика вечора, і він згадав той час, коли й гадки не

мав, що таке може вчуватися. Він усміхнувся жінці і зчудувався ще з одного мимовільного відкриття: люди можуть цілий вік прожити побіч одне одного, цілий вік дивитимуться вони одне на одне і ділитимуть хліб, але й гадки не матимуть, яка дивовижна й несподівана музика звучить часом у їхніх серцях.

Володимир у своїх кімнаті скинув протез і розтирав набряклу ногу. Попри біль та втому, він мав тонкий, радісний настрій. Раптом згадав, що бачив Олександру Панасівну і її майбутнього чоловіка ще раз, здається, на вечірці у старшої сестри Соні. Потім Володимир згадав війну: він біг на ще обидвох ногах з Миколою, Іваном і Шурком. Перший упав Микола, за ним і Йван. Вони бігли далі з Шурком, аж доки в тому місці, де був Шурко, з'явилася химерна біла шапка. Це видіння повторювалось у Володимирових снах не раз і не двічі, тоді він схоплювався з ліжка й кидався бігти.

Зранку Володимир побачив на горі той же будинок, а біля нього жінку у ясно-синьому платті. Згори по білій стежці мчав хлопчак. Побачив Володимир і козопаса Івана. Володимирові незвідь від чого здалося, що він знав раніше й цього старого, й ту ясно-синю жінку над урвищем...

Часом на Галю находило: хотілось убратись у найкращу одержу, взяти сина за руку й податись у кіно чи просто пройтись по вулицях. Вона крутилася перед дзеркалом, ступала навшпиньках й поморгувала до свого зображення. Підчорнювала брови й шкодувала, що ніс у неї трохи кирпичний. В такі хвилини все важке й темне губилося. У серці наче мала голубу богиню. Такий її настрій часто кінчався слізьми, бо ніхто досі й не подумав зібратися до них на гору і справді зазирнути в її завше відчинене вікно. Галя виходила в найкращій сукні у місто, де ходила по вулицях і збирала на себе чоловічі і жіночі погляди. Та жоден чоловік не зачіпав таку виняткову й таку горду, бо більшість все-таки шукають у жінці посередність. Стара бачила богиню в серці в онуки і згадувала, що й сама була така.

Цього дня Галя вдягнула ясно-синє плаття і вже знала, що в неї той-таки настрій. Вночі їй наснилися два сні: один про себе, а другий про незнайомця, який боляче поцілував її в уста. Сон про неї був простіший: їй приснилося, що вже почався учбовий рік і вона стоїть у гудливому класі. Галя ще тільки вдягала ясно-синє плаття, як баба почала гукати. Галя стала на порозі бабиної кімнати в усій своїй красі. Цю красу помітив і Хлопець. Стара заціпеніла від зачудування, бо наче побачила красуню, тільки та мала на собі червоне плаття, яке тяглося до землі, було в красуні й світліше волосся, а до неї наближався, підіймаючись під гору, високий гарний чоловік. Йшов він, ледь накульгуючи. Стара викинула це марево, знову зробилася мала, чорна, закостеніла і попросила онуку подати горщика.

Іван гнав кіз і спостерігав згори за річкою, за людьми. Марія стояла біля розчинених воріт, і їй, як і 40 років тому, дивно ставало, що так погідно й добре живе зі своїм чоловіком. Подумала, що на стороннє око це й справді незвично: ось уже 14 років її чоловік тільки й робив, що пас кіз. За всі 40 років він ніколи не поцікавився їхнім сімейним бюджетом. Їв просту їжу і не загадував лагоминок. Молодшою Марія пробувала почитати Іванові зошити, але не змогла осягти його писання. Взимку він

читав Сковороду, і Марія теж не могла зрозуміти цю книжку.

Іван підіймався разом зі своїми козами під гору. Бачив квіти, гриби, земляних жаб і чув довкола пташиний спів. Слухав шелест листя, а часом помічав між трави жовтовуху голівку вужа. Слухав жайворона, бачив крота, який риє нору, і тисячу корінців, що сплели мережу у горішньому шарі землі. Пили сік земний, і старий бачив, як той сік тече через корінь у стебло і розтікається по листках. Кози хапали ті листки, розжовували, і Іван пильно стежив, як справно ходять і мелють їхні зуби. В таку хвилю очі його просвічували тварин, наче рентгенівське проміння: обдивлявся кишки, шлунки, серця, легені – все це ворушилось і працювало. Від міста вряди-годи сигналоало авто чи ревів мотор, він здригався й дививсь у той бік. Але й це не руйнувало його гармонії.

Марія на протилежнім горбі вже зачинила ворота і пішла по східцях ґанку. Раптом боляче задзвеніло в її грудях серце. Стояла, облита холодним потом, й передихала. Коли заспокоїлася, важко зітхнула. Не могла хворіти, поки живе він, і не мала права вмирати...

Володимир йшов до будинку на горі. Стежка клалася туди кам'яниста й крута, і йому було дуже важко. Позирав вряди-годи вгору і мимохіть сподівався, що спалахне там ясно-синя сукня, яка привабила його була вранці, але обійстя гордо мовчало, оточене деревами й парканом. Змушений був спинитись і сісти, бо йому від незручного підйому аж іскрами пішло в очах. Серце було готове вискочити з грудей, і він з надією зирнув угору: шлях йому треба було подолати ще немалий. По стежці від будинку йшов хлопчак з бідончиком. Володимир здогадався, що вчителька Галина Іванівна, до якої він йде, – мама цього Хлопця. Володимир сказав Хлопцеві, що він директор школи, а потім спитав, у якому класі Хлопець. Той відповів, що у 4, але ходить до школи в місті.

Хлопець пішов вниз, а Володимир звівся і рушив вгору. Галя уже спостерігала за його чудним сходженням, жаліла його й дивувалася. Стара збудилася й побачила, що внучка її припишкла біля паркана. Баба запитала, хто йде, і висловила надію, що це той, який має прийти до Галі. Стара по-справжньому хвилювалася і говорила, що так було завжди в цьому домі і так воно буде! Галя на мить повірила в бабину казку, і тривога підступила їй під серце. Вона кинулася на поміч Володимиру, якому в очах уже кола пішли. Коли він розплющив очі, то побачив, що сидить на лаві, в руці тримає кварту з водою, а навпроти в ясно-синій сукні стоїть і ніяково всміхається така жінка, яка може тільки приснитися. Галя допитувалася, чи йому погано, а стара гукала, що йому треба. Галя, здається, зовсім забула за бабу: чоловік, котрий безпомічно сидів перед нею, подобався їй. Вони дивилися одне на одного й очей розвести не могли. Нарешті Володимир сказав, що йому потрібна Галина Іванівна, бо він новий директор школи. Хотів набрати поважного вигляду, але так само, як не вдавалося йому це перед Олександрою Панасівною, так не вдалося й тут. Був уже давно підлеглий тій першій жінці як матері і цій, другій, бозна й чому. Галя сказала, що можна було прислати когось по неї, а він признався, що ще ніколи не ходив у директорах...

Стара сиділа на ґанку і знову побачила синю хмарку перед очима, в ній

промалювалися контури гори і замку на ньому, і ступав на подвір'я того замку красень чоловік, якому судилося потім тут жити, – навіки зачарувався він у голубій красуні, яка вийшла подати йому води. Котилися й котились у старої з очей сиві сльози, уздріла вона дочку тої красуні й пришельцеву. Вже друга хмарка розквітала в її свідомості, і другий чоловік заходив до їхнього двору прохати напитися. Йшла йому назустріч красуня в червоному, і новий пришелець також не міг не зостанозитися й не зачаруватися нею... Стара розплющилася. Третю красуню і третього пришельця бачила уже перед собою.

Тим часом Хлопець йшов повз скелю. Збоку від скелі лягала прямовисна кам'яна стіна, по якій любив Хлопець лазити, її стежки були відомі тільки йому. Хлопець йшов з бідончиком до Марії Яківни, щоб взяти козиного молока, яке любили всі пожилці дому на горі. Вабив Хлопця і дід Іван – прадід в перших, величний і таємничий.

Інколи Марія Яківна запрошувала хлопця до хати, і він любив дивитися на дідові книжки і оправлені у шкіру зошити. Ці зошити були спокусою для Хлопця, але тільки один йому вдалося погортати – той, що постійно лежав на веранді...

Сьогодні Марія Яківна питала, як поживають мама з бабусею, скаржилася, що Хлопцева мама давно до неї не приходила. Поки стара наливала молоко у льоху, Хлопець ласував, як завжди, смачні яблука, груші з чудової вази старої роботи. Поки він був сам, підсакував до зошита на столі і задивлявся на великі, кострубаті й величаві літери, даремно намагаючись збагнути хитру плетеницю слів. І хоч нічого не тямив у тому, що читав, з жадобою та нетерплячкою вдивлявся і вдивлявся у той почерк – глибоким спокоєм та чаром віяло від тих сторінок...

Один із хлопців Олександри Панасівни пішов по гас, він вистоїть біля газової будки добрих п'ять годин. Другий хлопець пішов до магазину, щоб повернутися на обід, несучи під пахвою кілька хлібин із паперовою смужкою. За ним ітимуть ще й дві дівчинки, які наспіють до магазину, коли доходитиме черга, – перед тим вони обійдуть із відрами цілий берег, збираючи цурпалля й напівспалене кам'яне вугілля. Найменша дівчинка вихоплюватиме з-під материної лопати картоплю, бо сьогодні Олександра Панасівна вирішила викопати рештки картоплі з городу. Сама Олександра Панасівна багато діла не зробить: збігає на базар, зварить їсти, викопає картоплю, випере гору дитячих сорочок, штанів та платтячок, підмаже хату там, де обвалилася глина, сходить з малою до Марії Яківни по молоко, полізе на горище, щоб закласти дірку на дахові, витріпає й вивітрить дитячі постелі і побіжить до сторожа Степана купити яєць – сьогодні іменини в її найменшенької.

Увечері вони зберуться разом, розкриють одну із банок, що подарував їм Володимир, сядуть до столу і одержать по скибці хліба, намазаній тушкованою свининою, і по шматку солодкого пирога з маком. У дітей світитимуться очі, і вони їстимуть ті скибки й пиріг помаленьку, щоб надовше розтягти задоволення; після того Олександра Панасівна наставить старий патефон, діти почнуть танцювати. Танцюватиме з ними й вона, доки виступить їй на оці блискучий кришталик сльози, – згадає вона тоді невисокого, широкоплечого чоловіка, тиха туга обвіє її. Потім вона

зварить фруктовий чай, кожна дитина отримає по грудочці цукру. Свій цукор мати віддасть іменинниці.

Можливо, шумітиме тоді за вікном дощ, і, може, притулиться до однієї з тих шибок прозоре обличчя. І обернеться на хвилю до того вікна Олександра Панасівна, тоді зустрінуться вони очима й пізнають одне одного. І це все побачить тільки один чоловік з цієї околиці – старий, сивий козопас. Він бачитиме тінь-чоловіка, що відступає од вікон, щоб знову пройти тисячу кілометрів і знову впокоїтися, він бачитиме й п'ятеро дітей, що зібралися довкола матері; він пізнає дивне світло в материних очах і знайде назву для нього. "Любов", – подумає він...

Іван сидів на розкладному стільці-палиці і помітив, як павук мандрував по листках, а ті ставали жовтими. І хоч стояли ще гарячі дні, хоч цвіркуни ще кричали-заливалися, хоч дзвонив жайворонок, Іван відчув, що той павучок проклав дорогу і до його серця. Іван пішов по схилу вгору і побачив, що поле вкрите стернею, голе вже й порожнє. Кілька павуків почіпляло павутиння до козиних рогів, і коли Іван подивився на них згори, побачив, що позамерзли й кози. Іван засунув руку під сорочку і стис те місце, де мало бути серце. Починалася осінь... Тоді вперше за життя стало страшно Іванові. Він побачив грубий зошит у шкіряній оправі, в якому були списані ще не всі сторінки.

Володимир вертався з гори. Він оглянувся, побачив Галю, і вони усміхнулися одне одному. Галя вже трохи й сердилася на себе, все-таки перед нею офіційна особа. Що б сказали про неї Марія Яківна і Олександра Панасівна? Що б сказала ота вулиця, що тече сюди до горбів від міста, і та поки що порожня школа? Що скаже про неї й бабуса? Вона поглянула на ґанок, але бабусі не було, хоч стара без її допомоги не ходила. Галя влетіла в кімнату, бабуса сиділа в кріслі. Галя сказала, що це приходив до неї новий директор. "До мене свого часу теж приходив такий директор", – мовила стара і раптом розсміялася.

Володимир зустрів Хлопця, який уже повертався з бідончиком молока. Хлопець сказав, що йде від Марії Яківни, і Володимир вирішив зайти і до цієї вчительки. Він пішов стежкою, яку показав Хлопець. З гори видно було вулицю, і Володимир побачив, як повертаються додому діти Олександри Панасівни. Дівчатка співали, і Володимир пізнав мелодію, яку тільки що насвистував Хлопець. Можливо, колись Хлопець почує цю мелодію із вуст старшої дочки Олександри Панасівни, і, хто зна, може, він уперше подивиться на ту дочку химерним хлоп'ячим поглядом, ясно здивувавшись із неї...

Володимир і Марія Яківна сиділи в садку. Стара пригостила його козиним молоком. Вона розповідала йому про школу, а він думав про своє сходження на гору і про ту неймовірну зустріч. Жінка, яка розповідала всілякі історії зі шкільного життя, нагадувала йому першу його вчительку, і він подумав, що стає підлеглим ще й цієї жінки. Марія Яківна попросила Володимира дати їй першачків. Він погодився. Коли вже хотів йти, раптом відчув у цьому обійсті якийсь незвичайний дух, запитав, чи не її чоловік той козопас. "Мій, мій! – захитала радісно вчителька. – А знаєте, що мені здалось у першій хвилі? Думала, ви якийсь його родич!"

Розділ другий
СИНЯ ДОРОГА

Дощ шумів і плескотів, а перед ним лежала прозора куля, і він уже мав увійти до неї. Туди вела синя, мерехтлива дорога, позаду лишалася хата із печальною жінкою і з веселими дітьми; він весь час озирався і найчастіше бачив обличчя Шурина. Він ще повинен перейти цю дорогу і має ще не раз озирнутися. Тож ступав приповільнено, озирався й бачив дім із прозорими стінами, за якими святкують сімейне свято істоти, в яких залишив своє тіло...

Уперше Олександра зустрілася з ним у подруги, де зібралися на вечірку хлопці й дівчата. Широкоплечий хлопець із зачесаним набік чубом і з плямкою вусиків під носом, широкогубий і широколиций, дивився на неї й дивився, і їй стало дивно, що очі в нього темно-сині, – мали б бути чорні чи зелені. Від погляду Олександрі стало так млясно, що захотілося покинути веселу компанію й повернутися додому, де так приємно й тепло пахне свіжою сосною, де стоїть у своїй майстерні батько й теше рубанком, а з-під його рук вилітають запашні стружки. Микола пахнув він шкірою.

Її подруга Соня, хазяйка квартири, відразу про щось здогадалася. Вона помітила, що з кутка на подругу дивляться сині й палкі очі. Компанія грала в оракула, але Олександра й Микола були зайняті чимось іншим. Химерні нитки простягалися від нього до неї, і Олександра відчувала, що її обплутує тими нитками, що стає вона зовсім безвільна і мимовільно шле до нього нитки свої і що вони незвичайно між собою сплітаються. Не мала сили опертися тим чарам, так само й він...

Перед цим сталося так, що найкращий майстер модельного взуття Першої взуттєвої фабрики Микола Ващук утратив спокій: його почало нестримно вабити до осіб жіночої статі. Не міг навіть розважно зняти мірку з елегантних ніжок, що довірливо щодня простягалися до нього. Він непокоївся, виходив з роботи, забувши й попрощатися, і йшов, не знаючи напрямку. Забував про домівку і стару матір, яка чекала його з обідом, – не мав сили до обідів. Так блукав до сутінків, і в тих сутінках аж зовсім ніяковів. Так воно й тяглося аж до тої пропам'ятної вечірки, коли зустрів він Олександрю.

Тим часом ішов він на танцмайданчик, де духовий оркестр поперемінно грав вальси, танго і фокстроти. На лавках сиділи дівчата, які не були запрошені до танцю, і хлопці, які перепочивали. Туга стискала Миколіне серце. Серед дівчат впізнавав тих, що володіли стрункими ніжками, взутими у туфлі його роботи.

Микола запросив до танцю якусь дівчину. Пахло від нього шкірою, тютюном, а часом і горілкою, але тік від його важкуватого, майже чотирикутного тіла незбагнений струм. Дівчина в його руках ватіла, й не ставало їй повітря, задихалась і починала спотикатися, і тільки те, що тримали її такі залізні й пекучі долоні, не давало їй втратити тямку. Волошкові очі тим часом вдивлялись в обличчя обраниці з

поважною увагою, і не було сили витримати той погляд. Під кінець танцю і він, і вона розуміли – це заважке для них випробування, отака спільність: йому дівчина не підходила, а вона не мала стільки сили, щоб до нього пристосуватися.

Потім він запросив власницю виточених ніжок і туфель, роблених його руками. Була одягнена ошатніше й вишуканіше, мала зелені очі і кучеряву голівку. Вони попливли в юрбі, важкий, чотирикутний хлопець з духом, що хвилював, і який сам хвилювався, і струнка, холодна та врівноважена красуня. В неї вистачило сили зирнути йому в очі, але і їй, такій холодній, стало боязко – волошковий вогонь обпik її. Волошкові очі тим часом вдивлялись ув обличчя обраниці з тою-таки напруженою увагою, але чим далі, тим холодніше й прикріше. Щось темне побачив він у тій чудовій голівці, застигле й морочне. Миколина сила почала гаснути, а коли дотанцювали вони танець, то розійшлися без жалю...

Олександра любила прокидатись у залитій сонцем кімнаті. В глибині дому співав за роботою батько, могутній бородань із чорними лискучими очима. Вона слухала, як шурхочуть стружки, випадаючи з-під рубанка; мати гриміла на кухні посудом, готуючи сніданок. Сьогодні була неділя, але батько працював. Мама – висока, чорна й незмірно худа, така, якою стане через 15 років сама Олександра, – була засмучена. Вона пояснила дочці, що батько змушений працювати, бо приходили із фінвідділу і наклали на них великий податок, бо батько не може працювати на фабриці. Олександра сказала, що їй на фабриці добре. Вона збиралася до подруги Стефи і відчувала, що сьогодні з нею відбувається щось чудне. Стефа сама прийшла по Олександрю і розповіла, що вони підуть сьогодні в крошенський клуб, а наступної неділі Соня збирає в себе вечірку. Олександра призналася, що боїться ходити на ті вечірки. "Таке скажеш! – пробурмотіла добродушно Стефа і раптом засміялася. – Воно й справді, таких, як ти, там часом крадуть!"

...Дощ шумів і плескотів. Микола дивився на прозору кулю, до якої вела синя мерехтлива дорога. Позаду він залишив знайомі обличчя. У прозорій кулі чекав на нього малий хлопець – брат, молодий батько, куди молодший за нього. Чекала там і стара мати, і всім нема ніякого діла до тої великої поміж себе різниці.

Дорога перед Миколою була порожня. Ступав по зорях, як колись по кам'яних тетерівських греблях, завертав голову, щоб хоч відчути, коли не може бачити, дімець, до якого нещодавно підходив, – п'ятеро дітей і жінка в цей час думали про нього.

У цей час Олександрі незвідь-чому захотілося помолитися. Вона знала, що Микола був біля їхніх вікон, а зараз уже повільно відходить по синій дорозі. Сльози підійшли їй під очі, бо світ перед нею раптом покрутився, і вона аж за стола схопилася. Цього, на щастя, не помітив ніхто з дітей, чи, може, так їй здалося, і Олександра змушена була струснути головою, запосміхатися, зашарітися й почати оповідати дітям щось із такого, чого ще не оповідала, – була то розповідь про височезного столяра, що, працюючи, співав сумних, але гарних пісень...

Відчував все це ще один чоловік – сивоволосий козопас Іван Шевчук, який сидів на веранді й дививсь у просвіт між кручених паничів. Побачив він синю дорогу, по якій

було розкидано зористе каміння, – вічна ріка потекла перед його зором. Побачив самотню тінь на тій річці-дорозі і повторив відтак просту істину: "Любов світ цей ушляхетнює".

...Микола знову стояв серед товаришів, у роті в нього цвіла цигарка, а нога мимовільно притупувала в такт музиці. І здалося йому, що стоїть серед порожнього поля, навколо тільки кущі й колосся й немає ні душі... (Те саме почуття він переживе значно пізніше, через багато років, коли йому й справді доведеться бігти через порожнє поле і коли прошиє його, перерізавши навпіл, кулеметна черга. Тоді він ще довго стоятиме на місці, могутній його організм не хотітиме здатися).

На танцях було багато дівчат. Микола запросив найскромнішу з них, яку досі ще ніхто не запросив до танцю. Танцював з нею, наче з колодою, хай і завзято вона гопцювала. Позирнув глибше у вічі дівчині, ця жінка зробить усе, чого він запрогне, народить йому дітей і варитиме їсти, але все їхнє життя стане її помстою за те, що її взяв. Він покинув дівчину, трохи здивовану й розсерджену, і вийшов. Він був утомлений і вичерпаний. Уже навіть мріяв про завтрашній день, коли знову сяде на шевський стілець. Старий начальник цеху говорив йому, що не було й не буде у них майстра над нього.

Микола прийшов додому, де його зустріла мати. Вона переживала, бо син не приходив на обід. Дивилася на нього з любов'ю. Не був схожий на неї, ні на покійного чоловіка. Не був схожий ні на кого в роді, кого пізнала її пам'ять. Трохи лякала ота його незбагненна сила і той струм – відчувала те як жінка. "Женитися тобі пора, сину", – сказала, а він засміявся: так просто розв'язує вона й пояснює його неспокій.

...Олександра з подругами йшли дорогою на Крошню. Вона нагиналася вряди-годи, щоб зірвати квітку й докласти до букетика. За нею пихкала Стефа, Соня, навпаки, вирвалася вперед. Збоку зависло західне сонце. Олександрі чомусь відчувалося, що ось хтось прийде до неї, незнайомий і владний, відчинить її серце й забере. "Щось має невзбарі статися", – мимохіть подумала. Чомусь забажалося їй повернутися додому, зачинитись у світлиці й відчутти власні сльози на подушці.

...Микола тим часом не знаходив собі місця. Вдень було легше, бо віддавався роботі. Гірше було, коли його руки переставали працювати. Темна хвиля заливала тоді груди, і він знову минав рідний завулок, а повертав на порожні довгі вулиці. Йшов і начебто від себе тікав.

Сьогодні він пішов на острів серед Тетерева. Раптом він почув гру на гітарі. На березі сидів відомий на все місто Коля Бовдя і грав. Микола присів коло Бовді. Обличчя в Бовді було смутне, і струни під його пальцями були смутні не менш. Микола спитав Бовдю, хто йому зробив такий інструмент, і дізнався, що Райко. Бовдя розповів, що Райко тепер сидить без копійки, тож швидко зробить Миколі гітару.

Колись Райко мав музикальну фабричку, а тепер жив у бідній, захаращеній дошками й фанерою кімнаті. Він погодився зробити Миколі інструмент з карельської берези. Старий не просив грошей, він хотів, щоб Микола пошив йому шкіряні черевики.

...І здалося Олександрі, що обізвалися струни, загувши й забринівши. Діти вже

спали. Олександра раптом побачила зігнуту постать, що весело стукотіла молотком по підборі черевика. Микола мугикав. Тоді побачила вона на вступі до дверей іншу постать, велику й рідну; від нього пахло столярним клеєм та палітурою; вона почала розуміти, що з'єднає цих двох не подібних, але однаково рідних чоловіків: була це та ж таки мелодія, яку поспівували вони, працюючи, бо й працювали в однаковому ритмі. Не було в світі кращої меблі, ніж та, що її робив Олександрин батько, і не було в світі кращого взуття, ніж те, що шив його Микола.

Перед жінкою пройшли всі ці роки: військові машини, люди в чужих одностроях і з чужою мовою, постріли й вибухи, руїни. Великі сльози з'явилися на її очах, і єдиний, хто побачив ці сльози, був місяць. Їх також побачив, озирнувшись, самотній мандрівник, який усе ще йшов по синій дорозі.

...Микола і Олександра повернулись у ту давно зниклу з лиця землі кімнату (на початку війни у Сонин дім упала бомба, сховавши під руїнами веселуху Соню, її дітей та матір) і спробували відбудувати її... Соня була в синьому платті, світле її волосся мило кучерявилось, уста червоніли від помади. Вона поцілувала якогось хлопця, залишивши на щоці сердечко, яке всоталися хлопцеві в шкіру й досягло його серця. Олександра здогадалася, до чого тут ідеться, зрештою, вона випередила подругу, на превелике її здивування вийшовши заміж раніше за неї.

Миколі Олександра спершу здалася не гарна – висока й чорнява, на позір сухувата і строга, була вона не так учасником забави, як її свідком. Зирнув удруге на неї, і вона здалася йому симпатичнішою. Відтак прозвучав її голос, а ще за мить побачив він її руку, якою трималася за спинку стільця... За мить він почав непокоїтися. В ньому не заговорила бурхливо кров, навпаки, стишувався він й умиротворювався. Дівчина помітила його погляди і почала потроху нервувати.

"Любов – це і є рух до спокою, – подумав старий козопас Іван Шевчук, коли дружина оповіла йому історію про Миколу й Олександрю, – ті, що руйнують, не знають любові – це діти темряви й ночі...".

...Микола встав і підійшов до Олександри, і це був ключовий момент у їхніх стосунках. Ота не дуже гарна на інші очі дівчина стала для нього найближчою й найвродливішою. Ніхто з них нічого не робив, щоб викликати до себе інтерес. Все відбулося просто і швидко, і, коли він сів біля неї і сказав перше слово, – це було потрібне слово, яке стало вузлом, що зав'язується захльостом і назавжди. Замкнулися там, у кутку, у прозору капсулу, і відтоді ніхто вже не бачив їх на жодній вечірці.

Вони вийшли з того дому, якому судилося через 10 років загинути разом з його веселою господинею Сонею. Впродовж війни зникнуть майже всі учасники тієї добропам'ятної вечірки, лишиться тільки Олександра, ще одна дівчина і молодший Сонин брат Володимир, котрий стежив був за тою вечіркою крізь замкову щілину. Через 15 років він знову зустрінеється з Олександрю Панасівною і заздрісне дивитиметься крізь шибку свого вікна, як дружно береться щоранку до роботи її численна родина. Володимирові любо буде дивитися, як четверо дітей Олександри Панасівни доказуватимуть світові цей закон: старший хлопець нестиме воду від

колонки, менший копатиме землю, підстарша дівчинка дмухатиме на загаслий вогонь у літній плиті, а менша сидітиме й видуватиме через розщеплену соломинку блискучі й різнокольорові бульбашки. Не буде серед них в той момент тільки старшої дівчинки: вона сидітиме далеко від хати на камені й митиме ноги. На неї задивиться страшенно худий Хлопець. Підійде він до тієї дівчинки, а вона, помітивши його, раптово підхопиться і швидко-швидко закліпає оченятами. кине оком туди-сюди, щоб утекти, але їй не буде куди тікати. Тож вона спустить очі й прийме від того Хлопця перший подарунок, який судилося їй узяти від чоловіка: скляну кулю, в якій навіки запечатано золотисту бджолу...

...Микола й Олександра верталися з тої вечірки біч-о-біч. Микола обережно взяв її під руку, і вона довірливо подалася до нього: мали пройти по тій дорозі 10 років. Через рік до них прилучиться на їхньому шляху ще один супутник, і наприкінці десятого року стане їх семеро. Але це ще не буде кінець їхньої історії. Кінець Микола відчує пізніше, коли вибиратиметься з оточення...

...Бійці йшли через болота, мокрі й замерзлі, стояла тоді осінь. Згодом випав перший сніжок, і вони почули, нарешті, далекий гул канонади. Вдень ховалися, а вночі йшли. Німці наскочили на них випадково. Бійці вистріляли решту своїх патронів і попадали один за одним. Вирвався з того кільця тільки Микола. Стрибав на одній нозі через присипане порошею зруділе поле між боліт – одноногий птах, який даремно силиться злетіти. Дві пари очей стежили за ним якраз від тої скирти, до якої він і хотів дістатися. Не дійшов туди тільки на десяток кроків. Застрочив кулемет і перерізав його, наче дерево.

Пізніше він пройде по цій дорозі ще раз. Повільно рушить він по синій дорозі, і той його прихід та відхід помітить, окрім Олександри Панасівни, козопас Іван, який запише цю історію до свого зошита на останніх його сторінках.

Олександра Панасівна стривожиться, а пізніше, коли всі поснуть, почує вона, як тихенько грає на стіні інструмент, виготовлений колись напівбожевільним, напівп'яним майстром Райком. Той Райко буде під ту хвилю ще живий. Він прокинеться з похмілля і до нього долине тиха музика його інструменту, що її почула й Олександра Панасівна. Райко всміхнеться і єдиний раз за своє існування подумає, що попри все жив він не даремно.

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

Розділ третій

ДІМ НА ГОРІ

10 років тому біля будинку на горі з'явився джигун у лакованих туфлях, сірому костюмі і в легкому солом'яному капелюсі. Звідкіля він узявся, не помітив ніхто; знизу, однак, не підіймався він напевне. З тильного боку обійстя проходу не було, там розташувалися одна й друга лікарні, і відгороджувалися вони від гори міцними й високими парканами. Можна було б продертися до дому і з лівого боку, але там були

зарості дерези й глинясті урвиська. Відтак створилось у Галі враження, що джигун спустився до них на гору на крилах – костюм у нього був бездоганно напрасований, а туфлі сяяли, начебто ходив він не по пилястій жорстві, а по асфальту. Джигун приходив посидіти на скелі, часом він проходжувався по кам'янистих стежках, і Галя не могла на нього не дивитися. Були в джигуна маленькі чорні вусики, ідеально зачесане на проділ волосся. Спершу Галя тільки байдужно відзначала появу джигуна на горі, через кілька днів вона вже червоніла, коли він вітався з нею, вночі їй здавалося, що крутиться вона на каруселі, а вранці шкіра в неї на обличчі ставала молочно-бліда. Через тиждень вона вже тайкома стежила за джигуном із малинових заростей. Одного разу джигун, проходячи мимо, спокійно привітав Галю в тому її сховку. В цей мент вийшла на ганок бабця і владно погукала дівчину додому. Бабця розпила Галю, звідки з'явився чоловік, чи піднявся ізнизу. Стара наказала стерегтись його, не вступати із ним у розмови...

Але Галя таки вступила в розмову із джигуном. Це сталося вже тоді, коли стара пішла спати. Галя тихенько вийшла надвір і пішла до малинника. Коло хвіртки вже стояв джигун. Він заговорив до неї так просто й тепло, що Галя не змогла втекти. Вони пробалакали коло каштана цілі три години. Вночі їй приснився великий сірий птах у лакованих туфлях і з солом'яним капелюхом на голові, який кружляв над їхнім обійстям. З туфель витиналися гострі кігті, а замість носа був грубо загнутий дзьоб. Птах шугонув униз, де ховалась у заростях малинника вона. Галя закричала й прокинулася. Прокинулася і стара (тоді вони спали в одній кімнаті) і глухо спитала, що там у неї скоїлося. Вона заснула, і їй уже не снився сірий птах, побачила вона тільки шкільних подруг із 2-ї жіночої школи, з якими вона розпрощалася тільки місяць тому. З однією з них вона мала готуватися до вступу у педагогічний технікум. Галя не могла забути джигуна, і ввійшло їй в серце перше кохання.

Зранку баба почувалася погано, бо вночі їй снилося, що напав на неї великий сірий птах, а це не до добра. Потім баба сказала, що пора вже Галі дізнатися правду: їхній дім незвичайний. Народжуються в цьому домі здебільшого дівчата, чоловіки сюди приходять... Вони підіймаються знизу і, як правило, просять напиться води. Той, хто нап'ється з їхніх рук, переступає цей поріг і залишається в домі назавжди. Так було в бабиної бабуні, в бабиної матері і в баби. Так було і в Галиної матері, так повинно статись і з Галею... Приходять сюди і інші чоловіки. Ці пришельці не підіймаються знизу і не просять напиться води, вони з'являються бозна-звідки... Бабця сказала, що й до неї такий приходив, але вона зуміла відшити його, а в інших не виходило так гладко. Тоді народжувались у їхньому обійсті хлопчики, доля яких майже завжди була сумна: все вони до чогось рвалися й навіть з дому тікали.

Галя сміялася, вважаючи цю розповідь казкою, але була все-таки вражена. Властива кожній дівчині засторога ожила в її серці. Згадала вчорашню розмову з джигуном Анатолем, і подумала, що це її перший переступ. Їй захотілося послухатись бабці, вигнати із себе непотрібні й зайві думки – хай все буде так, як було. Та ввечері замок на її серці розчинився сам від себе і спав. Дівчина саме була в бібліотеці, яку зібрав дід і батько, і взяла до рук книжку. Дивилася на рядки, а бачила, як у

потемнілому небі з'явилася сіра цятка, яка перетворювалася на людину-птаха в сірому костюмі, лакованих туфлях і солом'яному капелюсі. Раптом прийшла баба і сказала, що Галин батько цього місяця не прислав грошей. Галя відповіла, що піде вчитися в педтехнікум, а там дають стипендію. Стара глянула на книжку в Галиних руках і розповіла, що жінки цього дому майже ніколи не поділяли пристрасті їхніх прийшлих чоловіків до книжок. Галя була здивована, дізнавшись, що баба не прочитала жодної з цих книжок. Дівчина згадала майже нереального батька, котрий утік звідси після смерті дружини. Прислав сюди щомісяця гроші, наче відкуплювався від них, і на ті гроші вони сяк-так жили. Але прийде момент, думала розважно Галя, і ця ненадійна нитка урветься (той момент таки прийшов: останній чоловік – поселець цього дому – розтанув, і вони із старою так більше нічого про нього й не почувли).

Коли Галя лишилася сама в бібліотеці, чиясь рука з довгими, як кігті, нігтями легенько потарабанила. Галя кинулася до вікна, смикнула, кваплячись, гачок. Побачила його в темряві – був так само в сірому костюмі, лакованих туфлях та в солом'яному капелюсі. Засвітив до неї білими зубами, зняв капелюха і схилився, показуючи ідеальний проділ з ретельно напomadженим і прилизаним волоссям. Всі застережні слова раптом вилетіли їй із голови. "Добрий вечір, ластівочко. Чи вийдете?" – спитав Анатоль. І перш ніж могла вона щось розважити, хитнула поспішно головою і без найменшого розважку ступила на лутку вікна й подала йому в темряву руку. Дужі руки підхопили її, і на мент була вона приклеєна до сірого костюма.

Навколо неї повзав, наче павук, проникливий і темний джигуновий голос, а вона здивовано прислухалася, як умирає в ній черниця, на серці в якої замок. Вони пішли до скель і побачили величавий і широкий краєвид. У глибокій долині лежала річка Тетерів... Галя мимовільно втонула в Анатолєвих очах і вже не могла боронитися перед великою силою його погляду. Величезний сірий птах обпав тонку й тремку берізку і випивав з неї і листя, й сік. Коли він вкусив легенько їй вуста, Галя підскочила з несподіванки й вислизнула з його обіймів. Він ледве стримався, щоб не піддатися пориву й не кинутися до неї ще з більшим палом, але вчасно помітив, що вона стоїть наготована до відсічі. Він вибачився, сів біля неї. Галя дозволила притиснути себе щільніше, а коли закидала голову, побачила червоний місяць, який за мить замістився місяцем чорним. З несамовитою пристрастю цілував її джигун у сірому костюмі, з залізними руками і з не менш залізними вустами.

Ішла додому похитуючись. Анатоль ступав слідом, наче сіра тінь, чатував на кожен її рух, але тримався відстані. Була вона за цей вечір зовсім випита, адже і вдруге вирвалася із обіймів, вдруге зробив він їй боляче, залізши їй за виріз плаття й притисши залізними пальцями їй персо. Галя й пішла від нього після того – не затримував, тільки ступав позаду, світючи всмішкою. У хвiртці вона зупинилася. Повернулася й мала силу витримати його погляд. "Іди вже, йди!" – сказала і здивувалася, як лагідно прозвучав її голос. Він сказав, що прийде завтра в цій порі. Дівчинка сказала, що вони й так уже задалеко зайшли. Тоді він засміявся і сказав: "Така ти недосвідчена, ластівочко. Зрештою, це мені найбільше в тобі й подобається".

Але вона вже не слухала його. Йшла додому, і він раптом відчув, що втрачає над нею владу. Галі було жаль, що так швидко йому піддалася: хто зна, до чого воно йдеться? Хотіла, щоб він був, і прагла його позбутися. Вона скулилася в траві і заплакала...

Старий козопас Іван теж не спав у ту ніч. Коли заплакала під своїм вікном Галя, коли полетів у небо, віддаляючись, задоволений сірий птах, він подумав, що світ цей, який кладеться йому перед очі, мусить бути вічний і нетлінний. Вічність є там, спогадав він, де думають про народження.

Дівчина залізла вікном додому і підійшла до свічада. Обережно нахилилася і раптом отерпла: перед нею стояла незнайома красуня. Червоні вуста палали, прокушена долішня губа темніла ранкою, очі стали величезні й темні. Хтось уплив до неї крізь зачинене вікно, хтось голубий, складений увесь із ясно-синіх брил. Те нове, що входило в неї, наповнювало її тіло вщерть, і Галя раптом сама перелякалася краси, що плюснула на неї від тієї незнайомої жінки в дзеркалі. Заплющилася, і коли стояла отак заплющена, нечутно вилетіла їй із серця голуба богиня. Галя розплющилась і побачила перед собою бліде, розколошкане дівча з перестрашено розширеними очима, із покусаними вустами і в подертій біля грудей сукні.

У той мент закричала в глибині дому стара. Кликала Галю, і такого голосу в бабці дівчина ніколи не чула. Бабі віднімало ліву ногу, і дівчина кинулася розтирати її. Галя налякалася, бо жили вони тут тільки двоє – до найближчих сусідів треба мчати через гору хвилин з десять. Коли старій стало легше, вона розповіла, що приходив до неї уві сні той Сірий: чи то птах, чи людина. Кинувся до неї, і ось що сталося. Знову баба розповіла про чоловіків, що приходять на цю гору. Її бабця й мати піддалися тим, що приходять невідь-звідки. Народжувалися від того хлопчаки, бабин дід у перших був страшний волоцюга, а бабиного брата козопаса Івана дівчина знала. Потім стара попросила Галю подивитися їй в око. Галя глянула і налякалася: око старої було залито кров'ю.

Усе це переколошкало Галину душу, бо вже починала губити межі, де в цій історії фантастичне, а де реальне. Цей збіг подій, що навалився притьма, був разючий. Галя вперше повірила бабці – над усім цим домом і справді зависла особлива таємниця, бо й дім цей по-справжньому непростий. Дівчина викликала перед себе Анатолів образ й перекреслила його там, в уяві, навік. Вдруге повісила на серце замок і вдруге стала черницею.

Зранку баба помітила рану на Галиній губі ранку, але дівчина сказала, що вдарилась об одвірок. У баби виявився частковий правець лівої ноги. За якийсь час відпустило, але відтоді почала вона ходити з палицею. Відніме їй обидві ноги у війну, коли в їхній дім ледве не втрапить снаряд. Він розірветься в малиннику, струснувши будинком. Стара буде інколи вередлива й криклива і поганятиме онукою, але це будуть тільки спалахи: здебільшого сидітиме вона, якщо дозволить погода, на ґанку і без кінця дивитиметься на далекі прирічкові краєвиди. Галя ж залишиться Галею, в ній постійно житиме в серці голубий метелик, а часом поселятиметься й богиня. Стара дочекається того моменту, коли завітає до них на гору Володимир, коли вип'є він з

Галиних рук води. Тоді баба раптом встане, забувши про свою нерухомість, і зайде до своєї кімнати без сторонньої допомоги. Відчує тоді те, що відчуває королева, коли її царюванню приходить кінець. Зрештою, благословить їх і використає ще одну нагоду, щоб внука таки повірила в казку їхнього обійстя. Але станеться це аж через 10 років.

У той день, пообідавши, стара заснула. Перед цим був лікар, але баба відмовилася їхати в лікарню. Галя обійшла паркани з тильного боку обійстя і без труда знайшла дошку, яка відхилилася. Потім взяла кілька грубих, іржавих цвяхів і забила дірку. Того вечора на Галю і бабу зійшов мир: стара всілась у своєму вигідному кріслі, поклавши хвору ногу на ослінчик, а Галя примостилася коло лампи із розгорненою "Повією" Панаса Мирного. Вона читала вголос, а згодом запитала бабу про її дядька і брата. Стара сказала, що дядько був блудяга, потім пити почав і пропав ні за цапову душу. Про Івана стара говорила, що в нього не всі клепки. "Дивно, – сказала Галя. – Дід Іван твій рідний брат, а ви-от ніколи й не бачитеся" – "Він не зовсім мій рідний брат. У нас була тільки спільна мати" – "Так дуже не любите одне одного?" – "Ми різної крові з ним, Галочко, – сказала гостро стара. – Він крові блудячої, а я справжньої..." – "А я-от до них забігаю, – сказала Галя. – Така мила та Марія Яківна..." – "Я проти неї теж нічого не маю, – озвалася бабця. – Дивно мені тільки, як вона його терпить?"

Ввечері прийшов джигун. Галя не виходила, і він раптом розігнався і щосили бухнув плечем об забиту дошку. Дошка рипнула, але не подалась. Галя знову читала роман, а бабця раптом побачила крізь стіни джигуна в сірому костюмі і в лакованих туфлях – він швидко йшов геть від їхнього дому.

Галя прожила в тому невластивому собі сумирному настрої тиждень. Дивилася на світ умиритворено, майже щодня сходила вниз до дідового обійстя і годинами балакала там із Марією Яківною. З дідом вона бачилася рідко, той виходив із дому вранці, і вона могла стежити зі своєї гори, як іде він із козами по смарагдовому березі. Дівчина готувалася до іспиту в технікум, але бачила між сторінок джигуна. Саме він одривав її від підручників і підводив до дзеркала. Вночі прокидалася, бо він цілував її, як і в той вечір.

Джигун був терплячий і спокійний. Сідав на скелю й курив, аж стогнати йому хотілося, наскільки далека вона була й недоступна.

Скорив остаточно Галю дощ. Дріботів монотонне усю ніч, не даючи їй заснути, дріботів монотонне й цілий день. Вранці вона взяла парасолью й занесла документи в технікум. Після того пішла вулицями, завертаючи по дорозі до магазинів. Ішла з сіткою, напхом напханою пакунками. В книгарню заскочила через те, що дощ пустився аж надто густий. Завідувач помітила, що в дівчини красива зовнішність, дізналася, що живе без батьків, і запропонувала роботу.

Галя вийшла на вулицю звеселіла. Завтра вона прийде сюди і стане за прилавок: цього місяця батько їм так нічого й не прислав. Раптом вона здригнулася: назустріч ішов, обережно обходячи калюжі, чоловік у сірому костюмі і лакованих туфлях. Анатоль не мав на костюмі жодної крапки з дощу, а туфлі його сяяли, наче навколо зовсім не було багна. Він сказав, що їздив у відрядження, але сьогодні вже прийде до

неї...

Ввечері вони сиділи з бабцею на ґанку і дивилися, як заходить сонце. Стара переживала, що батько забув про Галя. Тоді дівчина розповіла, що знайшла роботу, тож буде вчитися і працювати одночасно. Баба планувала, що житимуть просто: мають город, на зиму стане й картоплі, й огірків, а на хліб Галя заробить, від вибаганок можуть відмовитися. Галя спитала, чому батько покинув її. Стара розповіла, що чоловіки, ті прийшляки, вмирали раніше своїх жінок. Певне, щось порушилося там, у небі, коли в Галиних батьків сталося інакше. Дівчина побачила, як додому повертався дід Іван. Вона подумала, що в неї і в того величавого старого тече чимало спільної крові. Дивне бажання зачалось у її серці в цьому вечорі, яке увібрало в себе все: і ту оранжеву стягу, і того майже незнайомого родича, і цю завмерлу біля неї на грудку бабусю. Галина душа стала широка, все, що потрапило під ту хвилю в її зір, позначилося святою печаткою її любові. Відчули це два чоловіки в тому околі. Один високий та сивий, який дивився-таки на дім на горі й на дві смутні, похилені жіночі постаті на ґанку: надто юну і надто стару. Він зрозумів секрет їхньої задуми, та й не було тут багато чого розуміти: одна закінчувала, а друга починала жити. Весну й зиму побачив Іван на тому ґанку.

Другий, хто сприйняв Галине вивищення, був сірий птах, що летів по примарному небі і тільки й чекав моменту, коли зможе спуститися до того дому на горі... Ввечері він знову назвав її ластівочкою. Галя мимохіть відчула його погляд і вже не могла вирватись із того полону. Вона запропонувала йому, що винесе води напитися. "Навіщо мені вода? – засміявся він. – Хочеться мені чогось солодшого за воду..." "А що є солодше за воду?" – спитала повільно й тихо. "Ти, моя ластівочко!".

Вони вийшли за хвіртку, але не пройшли багато. Анатоль притис її до паркану. Був і справді спраглий і хотів якнайшвидше напитися, а що вона не сподівалася такого нагального нападу, то зів'яла, як квітка...

Лежала тут-таки, неподалець од хвіртки, у зімнутому й потолоченому бур'яні, зімнута й потолочена сама, лежала, розкинувши ноги, в порваній одежі, закривавлена і знищена. Великі сльози лила вона на землю, бо мала за чим жалкувати. Сірий птах уже давно полетів з цієї гори, а Галя не оборонялася б, коли б вийшла з дому бабця й почала б гамселити її палицею. Не витерпіло небо, почався дощ, який омивав з неї кров і сльози, дощ був цієї ночі солоний на смак. Цю метаморфозу помітило теж тільки два чоловіки: один сидів на веранді, обвитій крученими паничами. Другий був схвилюваний не менше. Це був Галин ровесник, який і гадки не мав, що існує на світі така собі Галя. Він зустрінеється з нею рівно через 10 років, дуже важко йому буде подолати ту гору, і там він прийме з її рук горня з водою. У цю ж ніч його збудила якась недовідома тривога. Він вийшов надвір, стояв і пив солоний дощ, так само, як пив його сивоголовий, котрий опинився біля воріт і задивився у ніч неспокійним поглядом. Вранці він пошле на гору свою Марію, і вона вперше занесе старій та Галі глечик козиного молока. Марії досить буде одного погляду, щоб зрозуміти, що там у них сталося, – її приймуть увічливо і з подякою. Вона не скаже й слова про те своєму

чоловікові, але той прочитає все, що йому потрібно, з виразу її очей.

Стара почне відтоді занепадати на силі, хоч доглядатиме Хлопця перш за все вона. Часом зриватиметься, ставатиме вередлива й занозиста – Галя перетерпить і це. Дві дитини вона плекатиме і не покладатиме при цьому рук. Перепливе з ними через хвилі й завії, переступить важкий рубіж війни, аж доки дочекається – таки ступить на їхнє обійстя чоловіча нога.

Анатоль ніколи більше не побачить Галю. Зовсім схожий на нього чоловік ітиме, відступаючи, в тому самому загоні, в якому йшов і швець Микола Вашук. Вони, як земляки, триматимуться плече в плече і в час відпочинку згадуватимуть одні й ті ж місця в Житомирі. Того чоловіка зватимуть, правда, Віталієм, і, може, він був тільки рідним братом Анатолія. Коли перестрінуть їх кулеметні черги, першим упаде Віталій. Волею долі, може, проясниться в Анатолія, чи б то Віталія, розум, і він згадає всіх своїх покинутих та покривджених. Згадає серед них і Галю...

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

Розділ четвертий

ВОДА ІЗ КІНСЬКОГО КОПИТА

Років за 35 до того, коли відчув старий козопас Іван Шевчук осінь, що її сплітали павуки, він теж прийшов додому, ледве пересуваючи ногами. Лице його незвично виблідло, і це дуже вразило Марію. Дружина побачила, що з ним щось коїться. Вона проти звичаю спустилася з гори, щоб швидше зустрітись із чоловіком. Жінка сказала йому, що йде в магазин, але він попросив її вернутися з ним додому.

Вдома Іван розповів Марії, що сидів у своїй конторі, було душно, і щось йому приключилося. Відчув, що, коли залишиться довше в тій конторі, то розірветься голова. А коли вийшов надвір, так легко й просторо стало на душі! Жінка порадила йому кинути службу. Іван спитав, за що ж вони житимуть. Марія відповіла, що має материні коштовності і може піти працювати. Був вдячний їй за таке розуміння, а вона думала: може, це якась хвороба в нього почалася? Вночі довго про те думала, не можучи склепити повік, і вже під ранок знову дійшла до тієї ж думки: коли у нього є вичерпаність, хай вона зникне, а коли це хвороба, варто поставитися до нього, як до хворого.

Іванова хвороба першого разу тривала два роки. Тоді й було винесено на веранду стіл і замовлено в палітурні кілька обшитих шкірою зошитів. Через два роки Іванова хвороба закінчилася – він дописав одного з зошитів і поклав його на горішню полицю етажерки. Знову пішов на роботу, і вони знову почали жити, як усі.

Вдруге це сталося, коли йому минуло 40, він прийшов з роботи так само незвично блідий і такі самі вимовив слова. Вона прореагувала теж так само, хіба що нічого не сказала про материні коштовності, замість того вона вже мала працю в школі...

І все-таки Марія Яківна й зараз не до кінця знає, що таке з ним приключилося. Іван наче виключався з реального світу. Вона не намагалася всього зрозуміти – мала досить

клопоту на роботі і вдома. Страхалася тільки, що це початок психічної хвороби, і з дня на день чекала вибуху. Але ні разу за всі ці 35 років не вчинив він нічого такого, що свідчило б, що дух його й справді хворий.

Першого разу Марія гаряче молилася того особливого для неї 1911 року, і їй у дивний спосіб здалося, що хвороба її чоловіка і те, що не мали вони дітей, – це один вузол. Коли розказала це чоловікові, він коротко засміявся і сказав м'яко, але безапеляційно: "Не переймайся!" Вона миттю послухалася і зрозуміла: те, що відбувається з Іваном, таки не руйнує його душі.

Першого разу вона продасть свої коштовності, щоб можна було прожити, навчитися простої роботи і заробляти на хліб учительюванням. Він допомагатиме їй тим, що ловитиме рибу, приносить гриби й оброблятиме город та сад. Пізніше він заведе кіз, і вона навчиться тих кіз доїти. Жодне слово докору не зірветься з її уст. Іван же лишатиметься до неї уважливий та чулий, але тільки на смертному ложі зможе виміряти силу її відданості. Іван тоді зрозуміє, що любов, про яку він стільки міркував і яку добачав у кожній живій істоті, звела найкоштовніше гніздо перш за все в його подвір'ї.

У той день, коли Марії Яківні заболіло серце, вона вперше й почала згадувати весь їхній довгий спільний шлях. Боялася помирати, бо Іван був безпомічний у житті, і хто зна, чи міг би прожити сам. Вона не знала, що Іван раптом відчує її тривогу. Ввечері він спитав про це, жінка сказала, що в неї щось з серцем. Він порадив піти до лікаря і побачив її серце, вперше так близько в нього зазирнув. Не міг їй допомогти, міг тільки бачити й відчувати. "Ми вже старі, Марійко!" – сказав теплим і смутним голосом.

Дивився на неї і побачив її такою, якою зустрів уперше. Вона щиро й широко всміхалася, і на щоках у неї цвіли найдобродушніші в світі ямки. Побачив він зимовий день, почув іржання коней і легенький подзвін збруї. Марія ховала руки в муфту, переступала черевичками по рипливій стежці, – хотіла так відігнати холод, – і пересміювалася. Іван підходив до неї, як молодий лев, – груди були в нього розпрямлені, а в м'язах співала молодецька сила...

15 років по тому пригадала Марія Яківна той вечір, і їй, як ніколи, стало соромно за свою слабкість, адже турбуватися тоді треба було за Івана, а не за неї. Наштовхнув її на ці спогади Галин Хлопець, якому було вже 27 років. Він 10 років блукав по світі і оце сидів перед старою вчителькою, спонукаючи її до розповіді. Була Марія Яківна вже зовсім ветха. Вона дивилася на нього: широкоплечого й трохи заповного, з енергійним обличчям, схожого і водночас не схожого на її Івана з часів молодості: той був високий та худий, цей середнього зросту і повний. І все-таки було щось разюче спільне між них, і вона з того дивувалася. Мимовільно переносилась у той далекий 1911 рік, коли все оте в Івана почалося...

Так настирливо розпитував її про старого, що в неї все мимоволі сколихнулося. Коли хлопець уже пішов, а вона лежала сама в порожньому домі, знову опинилася на синій дорозі. Іван ішов по ній сам, без кіз, високий та рівний, озирнувся на неї й начебто попросив чогось очима.

У ту ніч не спав і Хлопець. Хтось невидимий підійшов до нього, розчинив йому груди і поклав туди сокровений згорток із сокровеними письменами.

Марія не могла собі вибачити, що якось стежила за Іваном. Подався він поді під Просиновську гору, звернув на Молочанівську, і гадки не маючи, що стежить за ним жінка. Він завернув до Михайлівської, на Київській завернув ліворуч і подався до Кафедрального майдану. Подався вздовж базару, тоді рушив на Замкову і стежкою, що зводила із Замкового крутосхилу, спустився до річки Кам'янки. Довго сидів, потім ішов берегом річки, так само задуманий і так само відсторонений. Потім звернув на Андріївську вулицю й подався вгору між ряди розсипаних пообабіч одноповерхових хат. В той день він і приніс Марії невеличкого букетика диких гвоздик, яких назбирав на кручах, і вона припала до нього вустами. Саме ця дрібниця й дала їй силу знову беззастережно повірити йому, і, хоч було то вкрай сентиментально, потай зірвала кілька найкращих квіток і поклала їх між сторінки. Одну із цих квіток вона знайде через 37 років, коли їй буде ще дуже важко лишатися самій у порожньому домі.

...Кілька разів на тиждень Іван сідав до столу, якого виставив на веранду, довкола цвіли й плелися кручені паничі, перед ним лежали два білі поля, клав на ті поля великі й незграбні літери, хоч на службі писав почерком легким та швидким, повільно виписував слово за словом. Часом відривався від писання і дивився довгим поглядом крізь зарості. Бачив дахи хат їхньої околиці, чотирикутні дека дворич, утоптаних у землю, жінок біля літніх печей, наповнені плодами сади. Вся вулиця лежала тут, у нього перед очима.

Іван не цікавився ні сімейним бюджетом, ні тим, що він їсть, начебто те, що людині треба здобувати гроші, харчуватись і вдягатися, були жалюгідні дрібниці. Пізніше, коли пригасав, до нього знову вертався інстинкт годувальника сім'ї, знову ставав приземлений та елементарний, як більшість чоловіків навколо, і вона, яка звикла вже до життя дивнішого й особливішого, часом мала до нього й жаль. Тоді й виникали поміж них типові подружні сварки, від яких страждали обоє однаково...

Марія Яківна згадувала про це найбільше того 1963 року, коли прийшов до неї в гості Хлопець і своїми розпитами розворушив давно заснулий вулик її спогадів. Хлопець страшенно нагадував їй Івана з молодих літ, коли були вони ще нареченими. У той вечір далекого 1963 року Марія й сама дивуватиметься, що так розговорилася вона перед Хлопцем. І здалось їй, що колись давно таки народивсь у них із Іваном син: круглолиций та кучерявий, і саме від того сина прийшов у світ цей Хлопець.

Хлопець і Марія Яківна говорили про війну. Стара говорила, що виручали їх тоді Іван, який ловив саком рибу, та Олександра Панасівна, яка кроїла із шкіри заготовки для чобіт. Марія Яківна, Олександра і Галя плакали в ті тяжкі часи: Олександра Панасівна бачила Миколу, який пробирався у цей час десь через болота й чагарники, Галя бачила свого Хлопця й бабцю, а Марія Яківна співчувала і їм, і цілому світу.

Марія знову побачила синю дорогу, по якій ішов високий сивий чоловік (було це вже тоді, коли Хлопець пішов і коли лежала вона без сну). Вона побачила там себе, молоду й веселу; здається, це був той момент, коли вона з так само молодим та веселим

Іваном покинула біля узлісся візника, а самі вступили в ліс. Він смішив її, розповідаючи всілякі історії, і Марія зупинялася і аж згиналася, так сміялася. Потім Іван обійняв її за плечі, і вони пішли, як по воді, по тій дорозі, наслуховуючи спокійний пташиний спів і одновимірне биття власних сердець. Він зупинив кохану й сильно, гарно її поцілував. Вони вийшли на галявину, усю засипану квітами. Дівчина раптом притулилася до Івана, а його руки щільніше обняли її. Стояли, й дихали, і наче вбирали собі в груди розсичений у повітрі мед. "Маріє, – сказав він. – Народи мені п'ятеро синів"...

Вона залишила на тій галявині своє дівоцтво і кілька сльозин, які упали на траву; на тому місці пізніше виросте дика груша, – Іван знайшов був її пізніше, коли почав приходити сюди по гриби. Було вже то через 20 років по тому...

З галявини вони поверталися до узлісся, на якому покинули візника, в легких та прозорих сутінках. Відчули раптом, що пізнали якийсь великий сакрамент людського буття, тож притислися одне до одного раменами й пішли отак по залитій вечірнім фіолетом дорозі – здалося, що йтимуть так вони завжди.

...Утретє навідало Івана його дивне світло в 1931 році. Вони були тоді в гостинах у Маріїної сестри Надії, і доки сестри балакали, Іван мовчки ходив по просторому, засипаному квітами саду. Потім Іван підійшов до полиць із книгами, котрі належали чоловікові Маріїної сестри. Чоловік Надії показав Іванові книги Філянського, Боддера, Пачовського, Славинського, Свідзінського, Тагора... Коли Марія сказала: "Будемо прощатися. Нам далеко повертатися", вона не знала тоді, що ці слова наберуть глибшого значення: сестра її незабаром помре, а її чоловік пропаде – була це так само бездітна пара. Іван і Марія йшли, поки опинилися на Чуднівській. Саме тут, унизу, біля річки, це й сталося. Тривало всього кілька секунд, але за них він пізнав більше, ніж пізнавав за місяці й роки: велике світло пролилося в його груди, і це вже на все життя. Марія відчула безпомилково його стан, цього разу вона вже не страшилася за нього.

Уранці він устав, поснідав молоком із хлібом, поцілував дружину і вийшов з дому, як завжди виходив на роботу. На місце служби він, однак, прийшов тільки для того, щоб узяти розрахунок.

Вулиця вивела його до Сінного базару, Іван спинився коло огрядної баби, котра тримала прив'язь із трьома козами. Іван купив кіз і навіть не торгувався. З козами він пройшов повз установу, в якій пропрацював вісім років, з її вікон висунулися всі працівники. Вони зійшлись на думці, що їхній завжди пунктуальний співтовариш по роботі зсунувся, бідолаха, з глузду. А Іван зрозумів, що те, чого він шукав, знайдено і що п'ять синів, про яких мріяв, він народить, хай будуть це лише п'ять паперових зшитків (два із них уже списано).

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

ЗАПАХ СЕРПНЕВОГО СОНЦЯ

Олександра Панасівна, її старший син, Марія Яківна, сторож Степан, Галя, Хлопець

і Володимир готували школу до нового начального року. Вони мастили стіни, лагодили і фарбували парти, мили вікна. Хлопець носив від річки воду, а старша дочка Олександри Панасівни червоніла, дивлячись на нього. Дівчинка розповіла йому, що ледь-ледь не згубила вона скляної кулі, яку він їй подарував, власне, хотіла її присвоїти молодша сестра, але вона знайшла й відібрала.

Пізніше Хлопець згадає той день, сидючи самотньо на веранді Марії Яківни в тому-таки лозовому кріслі, що в ньому любив сидіти старий Іван, – буде він тоді дорослий і куритиме люльку.

Тим часом тиха осінь ступала на землю золотими черевичками, поклавши собі на вуста пальця. Старий Іван надто виразно побачив цю жовту постать, тож звівся, склав стільця і пішов додому. Марія Яківна, яка уздріла була той похід зі шкільного подвір'я, змушена була підійти до Володимира й відпроситися додому. Вона покидала цей двір із жалем та тривогою, бо те, що її чоловік покинув гору передчасно, не могло її не стурбувати.

Галя і Олександра Панасівна мастили стіни. Вони завели спокійну і лагідну пісню. Володимир, що працював на подвір'ї, вирішив зайти у школу. Хлопець і старша дочка Олександри Панасівни фарбували парти, а підстарший син Олександри Панасівни у цей час чкурнув у сад сторожа Степана і набрав повну пазуху яблук. На щастя, Степаниха не побачила шибеника. А Степан, приміряючись, щоб забити нового цвяха, і куштуючи яблука, запитав хлопця, де це він їх узяв.

Іван важко підіймався під гору, за ним плелися кози. Марія Яківна уже стояла в воротах. Вона хвилювалася, але блідий Іван сказав, що йому просто захотілося трохи пописати.

Серпень цього року видався багатий. Серце Володимира наливалось тихої, трохи сумної, але напрочуд погідної музики. Під цю хвилю йому дивно ставало, що ще недавно чулися над цією землею вибухи і розрізали повітря кулеметні черги. Тепер світ перед ним був такий прозорчастий і так гарно уладнований! Стіни школи уже було побілено, підлоги вимито, парти розставлено, в порожніх класах приємно пахло не до кінця просохлою фарбою та глиною. Він полюбив заходити туди щодня і вдихати цей запах: ще зовсім трохи – і в ці чисті, сонні й такі запашні кімнати ввірветься весела і завзята гурба.

У той ранок Хлопця покликало сонце. Він устав і, ступаючи навшпиньки, щоб не розбудити матері й прабаби, вийшов на ганок. Ясно-синю дорогу побачив у той ранок Хлопець – клалася вона мостом з їхньої гори на гору протилежну, перерізала Варваровий сад і тяглася туди далі, до лісу. Дім його ще спав. Спали там сотні книжок, що встиг він уже прочитати, і спали інші сотні книжок, які він прочитає значно пізніше. Рушив по вогкій від ранкової роси стежці і біг, аж доки зупинився захекано на скелі. Глибока й далека долина розстелилася перед ним, і він спрагло й тужно вдивлявся у неї. На її краю синів гребінь лісу. Вулиця, яка добігала до школи, була залита срібlistим серпанком – стояли там білі й рівні стовпи диму. Там, у долині, полоскало білі, аж світилися, полотниська юне, ясне дівча – старша дочка Олександри

Панасівни. Хлопець зітхнув і рушив по стежці вниз. Каміння осипалося з-під ніг і котилося додолу. Він ішов, і тепло в серці розширялось у ньому й розросталось. "Доброго ранку!" – сказав Хлопець, стаючи коліними в пісок. "Доброго ранку!" – тоненько відгукнулася Неоніла й освітила його привітною всмішкою.

...Іван розгорнув зошита, але писати не став. Дивився вниз, де розстелялися обійстя і лежала спокійна долоня вулиці, по якій сновигали жінки й діти. Чоловіків було зовсім небагато, та й то самі діди. Не біля кожної хати стояла й жінка, – їх випило на цілий день місто зі своїми заводами та фабриками. Ті жінки, що залишалися вдома, неквапно прятали хатню роботу... Іван обережно потягся за олівцем і почав виводити в зошиті літеру за літерою, слово за словом. Пізніше доля примусить розшифрувати ті знаки Іванового правнука в перших... Сльози вибивалися Іванові на очі, і вже не бачив через них і того, що мережила його рука, а коли вона зовсім омліла й олівець викотився безсило з пальців, ще довго сидів блідий, як полотно, і довго слухав, як шалено калатає в грудях серце.

Отямившись, побачив він шкільне подвір'я. На ньому брунатно блищали свіжопофарбовані парти. Неподалік завмерло з пензлями в руках двоє хлопчаків і одна дівчинка; почув він од школи повільний та погідний спів жінок. Побачив раптом, як Галю і Володимира пов'язала срібна нитка. Іван всміхнувся. Перестала тремтіти втомлена від писання його рука, – на душу опускався мир, ім'я якому втома.

Дивно змінилася Галя відтоді, коли вийшов на їхню гору отой кривий директор. Стара бачила, що відбувається з онукою, і хотіла дочекатися правнучки. Синю дорогу побачила баба і високого, чорноволого, вусатого чоловіка на ній. Чоловік той озирався до неї, немов зважувався: пізнавав її чи ні. Побачила на тій дорозі ще двох: дочку свою і її чоловіка. Дочка була в такому віці, як тепер Галя, і майже нагадувала Галю. Чоловік її теж був високий і темноволосий, але за дружину свою старший. Простягли там, на синій дорозі, руки одне до одного і з'єдналися. Стара подрімувала. "Ти вже мені вибач, але я таки дочекаюся дівчинки", – сказала вона своєму чоловікові на тій синій дорозі, і він, розуміючи, ствердно їй кивнув.

Коли ремонтували школу, Галю і Володимира наче в'язала якась нитка, але жінка поводитись холодно, уникала дивитись йому в вічі. Марія Яківна й Олександра Панасівна усе добре бачили, але обоє вдавали з себе заклопотаних. Зрештою, Володимир не витримав перший, кинув пензля у фарбу й послався на справи. Пішов через греблю до водокачки. Відтак побрався через завулок до Завалу, де й був отой горб, до якого потім приходив щодня. Знайшов раптом на тому горбі спокій. Була в тому спокої тиха відреченість та враз, тисячолітній біль. Сидів нерушно на камені, невідривне дивлячись на той бік річки, де жовтіло перше осіннє листя.

В другому кінці цього світу сиділа так само здивована, вражена й посмутніла Галя й тихо плакала. Отаку змалілу, зарюмсану і знищену й застала її Марія Яківна. Вона обняла Галю за плечі й ніжно отерла їй сльози. "Чоловіки, – сказала тихо й розсудливо, – наче малі діти бувають. Нам же, любонько, бути дітьми не випада...".

Хоч не була заздрісна, відчула Олександра Панасівна, дивлячись на Володимира й

Галю, що їй шкребе під серцем. Часом це приходило до неї, як приходить на землю негода, і тоді вона починала майже фізично пізнавати: покидає її сила – вирлоока самотність зазірала їй під той час у вічі. Тоді найбільше й згадувала Миколу, їй навіть снилося, що обіймають її сильні й шарудяві руки, чула навіть той струм, яким був він виповнений. Такі настрої тривали в неї недовго, але то й був її жаль за минулим. Це саме відчула вона й того сонячного ранку, коли її дочка поставила на бік миску з білизною й пішла на річку полоскати. Тоді прийшов до неї з гори Хлопець, став біля неї на коліна (Олександра Панасівна стежила за тим усім у вікно) і почав пересипати з руки в руку пісок, її старша дочка повернулася тоді до Хлопця, і в Олександрі Панасівни тьохнуло серце, таку дорослу й дівочу усмішку побачила вона на доччинім обличчі. Ці дві постаті на піску дивно схвилювали Олександру Панасівну, хоч Хлопцеві до парубкування, а Неонілі до дівування було ще далеко.

Якось зайшов до неї літній уже чоловік у білому парусиновому костюмі і в солом'яному капелюсі. Цей чоловік був чисто виголений, мав утомлені очі й тихий, лагідний голос. Самітно сиділи вони в хаті, дітей було спроваджено надвір. Він оповідав, як виходили вони разом із Миколою з оточення, як він був тяжко поранений, той чоловік, і німці прийняли його за вбитого. Його виходили селяни, і після того йому довелося випити не один ківш лиха. В нього випадково збереглася адреса, яку дав був Микола, і от тільки зараз довелося прийти до Олександрі Панасівни, щоб розповісти про те, що знав. Чоловік розповів, що мав жінку і дітей, які під час війни загинули. Коли він вийшов, щоб іти вже, на подвір'ї оточили його діти. Він наділяв їх цукерками і тихо плакав...

Стара після тієї події з Володимиром змінювалася на очах. Несподівано помолоділа, вона почала сама пересуватися по хаті, голос її став добродушний – зробилася стара незвично говірка. Вона радила Галі подивитися в альбом на свої діда й батька, які схожі з Володимиром, бо всі ці чоловіки, що приходять напиться, схожі.

Баба спала вночі спокійно, а вдень говорила внучці: "Нам, жінкам, не дано вибирати й владарювати, нам дано чекати й підлягати, і то не такий уже лихий жеребок, повір ти мені. Ми майже завжди невдоволені, а це через те, що надто часто залишаємося на самоті. Ми бунтівники, які не повинні перемагати, інакше втратимо ми свою красу й силу. Ми буваємо дурні, егоїстичні, язикаті й опришкуваті, але ми все-таки вміємо любити. Чоловіки не вміють так любити, бо наша любов куди вища їхнього тваринного схотінку... Жінки цього дому, ласочко, не прості жінки, і це ти зрозумієш, коли тобі поверне до шістдесяти. Твоя дочка народить тобі хлопця чи дівчину, і ти здивуєшся з тої закономірності: хлопець той звідси піде, а дочка твоя й онука будуть тої ж крові, що й ти. Тоді ти їм товкмачитимеш те, що товкмачу тобі зараз я, і вони з тебе сміятимуться, як із вижилої з розуму баби".

Ці розмови розтривожували Галю, хотілося їй часто і з дому піти. Окрім того, вона вся палала від не зовсім збагненної роздвоєності: з одного боку, їй хотілося вдягнути на себе найкращу сукню, зацвісти красою на повну силу і зійти додолу, щоб пройтися повз школу й вікна, коло яких, вона напевне знала, стоїть зовсім зруйнований від туги

Володимир. З другого боку, їй хотілося, щоб його ще більше з'їдала ота нуда, щоб блукав він і далі берегом, наче очманілий, і безнадійно поглядав угору, де вона стояла зачаєно в тіні кущів і з осолодою стежила за тим блуканням.

Так вона думала вдень, а вечорами, коли вже зовсім звільнялась від клопотів, які вигадувала для себе з дивовижною винахідливістю, їй ставало тужно. Зачиняла вікно, щільно зашторювалася, підходила до дзеркала й так само пильно вдивлялась у пожовтіле зображення – бачила себе значно старшою, ніж була. Сідала на ліжко й раптом заломлювала руки. Плакала, схлипуючи, не можучи до решти збагнути й чого; була в цій довгій та сумирній кімнаті як черниця і виплакувала своє чернецтво.

Якось ввечері, коли зайшла до хлопця, він спитав її: "А це правда, що я... байстрюк?" Вона скинулася, наче стрілена, і злякано подивилася на нього. Галя сказала, що він ще замалий, щоб таке зрозуміти, а батько покинув їх, і це трапляється не так уже й рідко. Призналася, що звали його Анатолем, а прізвище дала синові своє через гордість. Хлопець хотів знати прізвище. Галя захвилювалася. Вона не знала прізвища, але сказала, що Пугач. І повірила раптом у те сама. А чому б не Пугач, коли так любив ночі і коли мав за плечима сірі крила. Галя вийшла від Хлопця і майже бігла по коридору, щоб якнайшвидше сховатись у бібліотеці. За спиною згубився Хлопець, який думав під цю хвилю гірку думу про своє не зовсім звичайне з'явлення на світ. Зараз був він уражений та опечалений, хоч пізніше, коли повернеться він у цей дім після довгих блукань, він назве той свій біль смішним та марним. Тепер же він лежав без сну і думав, що таки покине цей дім, а коли це станеться, ніколи не відчуватиме за ним жалю.

Галя вскочила в бібліотеку і захекано спинилася. До серця їй увійшла богиня. Галя вирішила, що вона не повинна виганяти зі свого серця ту богиню, а раз так, хай уже воно станеться оте, що уже до неї прийшло...

Здається, відчув ту хвилю і старий Іван, який сьогодні також не міг заснути. Він ще раз подумав, що вона все-таки існує на цій землі – любов, і, поки вона є, доти можна не боятися за сонце: світитиме воно через мільярд років чи ні.

... Хлопець вирішив показати свої володіння Неонілі. Вони зустрілися на піщаній косі: вона полоскала білизну, а він стояв навколішки, брав у долоні пісок і, витягаючи кулаки перед собою, поволі його цідив. Хлопець дивився на Неонілу й очей не міг відвести. Щось у ньому зрухнулося, і раптово усвідомив він: марно його так вабить до цієї дівчинки і марно, зустрічаючись із нею, відчуває гарний спокій. Вони домовилися зустрітись завтра о 10. З вікна за ними спостерігала Олександра Панасівна, а в серце їй стукав незбагнений та докучний сум.

Серпень цвів. Іван відчував його, як ніколи раніше, бо щось і справді із ним приключилося, відколи побачив, як павуки засвічують на кущах жовтяки. Вже два дні не виходив він з козами на горби, наче й забув про них, і Марія Яківна мусила ходити до верболозів, щоб нарвати трави й наламати гілок. Там зустрілася вона із Хлопцем, який повертався з чергових мандрів по ярах та кручах: Хлопець допоміг їй наламати гілля й винести його нагору. По дорозі Марія Яківна розпитувала Хлопця про матір та

прабабу, але він відбувся загальниками. У них усе гаразд, сказав він, зараз прабабі полегшало, і вона навіть ходить потроху. Мама, як завжди, в клопотах. Зрештою, зараз він мало буває вдома. Хлопець розповів, що у ярах є вириті водою підземелля, і він їх досліджує. Треба довго повзати в темряві, доки доберешся до кінця. Там він собі зробив 20 кімнат.

Пізніше, через сімнадцять років, вони згадають оцю свою зустріч на березі. Тоді також буде серпень, і він чимось нагадуватиме серпень того далекого 1946 року. Так само вони сидітимуть тоді в садку, Марія Яківна поставить перед ним вазу з ясно-жовтими буравицями, майже прозорими сливами та ніжношкурими грушами. Хлопець таки признається їй, що тоді, коли лазив він по ярах та підземеллях, не такий уже він був і герой. Часом холодним потом обливався, коли десь осипалася глина чи щось шаруділо, смертельно боявся наштотхнутися там на гадюк.

...Іван писав із самого ранку, а що тяглося це вже кілька днів, Марія Яківна позирала в його бік не без тривоги. Майже не торкався їжі. Лежала над землею вже добре відчута прохолода. Марія побачила, що їхні кози здатні вже до запліднення, сказала про це Іванові, а він відповів, що це не потрібно. Тоді Марію сповнило передчуття якогось нещастя. Іван сказав Марії сісти, дав їй яблуко. Вони з'їли яблук, а після того він поклав їй на долоню свою руку і сказав так само тихо: "Малий я спадок лишаю тобі, жінко"...

Володимир у наснилася висока гора з пишним палацом на вершині. На дорозі вверх були терняки, ями, вали, рови, але він вперто йшов і ліз догори. Потім він наче летів з парашутом і бачив будинок початкової школи, будинок Олександри Панасівни, бачив її і дітей, бачив Марію Яківну. Зирнув у небо сивоголовий козопас, очі його видалися Володимирові як два ясно-сині озерця... Він приземлився якраз у шкільному подвір'ї, і сльози покотилися йому з очей, гарячі й густі. Легкий шелест шовкової сукні почув він і побачив біля себе стрункі ноги, біля яких хвилювалося голубе шовкове море. Чийсь руки звели його голову, і в уста йому потік нектар. Солодку знемогу відчув Володимир, смокчучи те чудове питво.

Він прокинувся й ледве не осліп від місяця, що дивився йому просто в обличчя. Він вийшов у шкільний двір. У кутку стояла розтрощена парта, і він присів за неї. Скрутив цигарку й припалив. Володимир відчув себе неприкаяним та самотнім. Він вийшов із двору, ступав поволі, вибираючи, куди поставити ногу, легенько постогнував, коли вона незручно скошувалася, по лобі йому текли струмки поту, свіжий ранковий вітер дув на нього з гори широким, зимним потоком. Було важко дивитися на передранковий світ і відчувати в серці брилу своєї безнадійної любові.

За Володимиром стежила від будинку пара пильних очей. Стара, яку не брав у ту ніч сон, приклеїлася до шиби й бачила все те химерне Володимирове кружляння по горі. Глибока втіха покрила її й піднесла.

Володимир звівся й повернувся до будинку. Незнана сила повабила його підійти ближче, якийсь голос понуджував підійти до вікна, він навіть знав, до якого, і легко застукати в шибку. Володимир, однак, дійшов тільки до хвіртки. Він побачив, що уже

настав ранок, тому пішов назад. Стара розчаровано зітхнула й подибала до свого ліжка. Лягла й заснула і проспала твердим сном кілька годин, а прокинувшись, згадала про чудного блукальця в них на горі. Тихо засміялася й похитала головою. "Мій таки був сміливіший, – подумала вона гордо. – Зрештою, і мій був... така собі шмата!"

Після того, як приснилися Галі птахи на червоному небі, здобула вона знову давнішню здатність легковажно крутитися перед дзеркалом. Богиня ввійшла їй у той ранок у серце, і вся вона засвітилася. Вона вирішила прогулятися. Біля скелі побачила з того боку річки дві тоненькі постаті й миттю впізнала – Хлопець повів показувати свої володіння старшій дочці Олександри Панасівни. Ревниво озвалося в Галиній душі серце, але їй стало і смішно. Побачила Галя й діда Івана, той не вийшов сьогодні з козами на кручі, а повільно гуляв по своєму садку, звисивши білочубу голову. Кози мекали й висовували гострі писки із хліва, а в ворота заходила Марія Яківна з мішком трави та листя.

Галю з шкільного подвір'я побачив Володимир. Дивний страх обійняв його, дивний переляк. Вона прийшла до нього і сказала, що йде на прогулянку. Володимир напросився в компаньйони, і вона радо погодилася.

Хлопець спинився перед кручами, порізними ярами. "Оце і є мої володіння", – сказав він гордо дівчинці, що стояла із ним поруч, плече в плече.

Вони спустилися з крутосхилу, доки дісталися до найближчої кручі.

Хлопець, розігнавшись, чимдуж побіг серединою кручі. З-під його ніг вивалювалася глина й осипалася долі з густим шурхотом. Неоніла боялася так бігти. Потім вони полізли в найбільшу печеру. Дівчинка боялася, бо інколи осипалася глина, потрібно було повзти. Хлопець розповів, що це його володіння, і він не збирається їх із кимось ділити, хіба вона стане його жінкою, коли виросте. Вона заціпеніла від такої його відвертості. Неонілі було соромно, але Хлопець сказав, що нема чого соромитися, і одружаться вони через 10–15 років. "Я хочу бути твоєю жінкою", – прошепотіла вона. Хлопець попросив її поклястися, вони так і зробили, черкнувши ножом пальці і з'єднавши ранки.

...І Галя, й Володимир відчували, як у них щось прорвалося; шалений потік, що довго стримувався, раптом звалив греблю, яку мостили мимовільно, і вони забули про всі ваги й противаги, застереження й умовності – тіла їхні спалахнули нагальним вогнем, і в ньому згоріли всі їхні нагальні й невідкладні справи. Галя забула раптом про свій дім на горі, бабцю, намочену звідучора білизну, обід, який треба було ще зготувати, а Володимир викинув із голови всі шкільні турботи, забувши навіть попередити Олександру Панасівну, щоб приймала замість нього заяви до першого класу. Вони перейшли греблю й подалися вздовж Тетерева до водокачки, там завернули в завулок. Потім вийшли на те місце, де раніше любив сидіти Володимир. Він хотів поцілувати Галю, але заважав рибалку, що щасливо здирав із гачка головня. Взяв її руку і сильно стиснув. Вона срібно-лагідно засміялася. Потім вони пішли вздовж скелястих круч...

Старий козопас Іван Шевчук дописав свій п'ятий зошит уранці. Він зійшов із веранди, озвалися до господаря кози, висовуючи із хліва мордочки, – він не завважив

їх. Назбирав у росі яблук, поставив кошика на веранді, сів у крісло й задивився на дахи, людей, які вже прокидалися. Побачив Іван у той ранок і свою сестру, для цього довелося йому розвернутись у кріслі і аж шию заломити. Стара стояла біля хвіртки й дивилась у долину. В домі спав Хлопець, а Галі не було. Іван перевів погляд на школу. На вузькому односпальному ліжку, щільно притулившись одне до одного, спали двоє. Тиха всмішка лягла Іванові на уста: рука його потяглася до олівця.

В цей час з'явилося сонце, Іван побачив раптом п'ятеро своїх ненароджених синів, вони йшли через росистий сад. Були голі й прекрасні, з позолоченими тілами і з золотими думками в головах. Мали за спиною білі крила. Він уперше зронив на свій зошит сльозу. Це й була остання крапка, що її поставив на своїх писаннях старий козопас, – більше після того не написав він ні рядка.

П'ятеро юнаків ішли через сад і їли на повний рот яблука. Старий подивився й униз, на дахи. Побачив прозорі стіни, прозорих людей і тварин – вже попркидалися майже всі. П'ятеро юнаків стояло перед Іваном біля веранди й доїдали свої яблука. Були непомірне гарні, а обличчями схожі на Марію й Івана водночас. Стояв коло них крилатий кінь і нетерпляче постукував об кам'яну плиту копитом. "Мені вже пора?" – спитав він у юнаків, і вони, кивнувши погодіно, повикидали через плече недогризки. Іван звівся. Велике світло захиталося над його головою – об'ємна куля повільно спускалася до землі. Заіржав тонко й тривожно крилатий кінь і звів до Івана великі, прегарні, майже людські очі. Іван подав руку найстаршому з юнаків і спокійно, розважно, не кваплячись, зійшов долі.

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

Розділ шостий

ПТАХ ПЕРЕЛІТНИЙ

Хлопець побачив той краєвид, як тільки зійшов на Чуднівську. Лягли перед ним скелі, дахи хат, білий дах школи. Цей краєвид примарювався йому, коли міряв він голу сопку в Заполяр'ї, зрештою скрізь, де кидала його доля. Він йшов і свистів, як любив у дитинстві. По дорозі траплялося йому все більше знайомих облич. На око вибилася непрохана сльоза.

Біля Олександри Панасівни притишив ходу і крадькома зирнув через паркан. У дворі було охайно підметено. Яблуні, які колись допомагав садити й він, були великі й розложисті, віття їхнє гнулося від щедрого плоду. Щось густе й світле сколихнулось у його душі, щось підзабуте, але сокровенне.

Вже не золототілий юнак брестиме зараз під гору, а втомлений, трохи огрядний чоловік, який зрозумів раптом неперехідну істину: тільки тоді по-справжньому відчувається втома, коли ось-ось маєш переступити поріг рідного обійстя. На горі побачив ясно-синю постать, але вона не була схожою на матір.

Біля скелі сів, витягнув люльку й закурив, щоб погасити зрадливий трем рук. Назустріч йому йшла легка юна дівчина в ясно-синьому платті. Він привітався з

дівчиною і дізнався, що вона з його будинку. Хлопець впізнав, що це його сестра, а вона його не знала. Дівчина спустилася вниз, а Хлопець зайшов на подвір'я. На порозі стояла повна жінка. Вони дивилися одне на одного, і в обох раптом затремтіли уста. "Добрий день, мамо!" – сказав Хлопець. Галя згукнула легенько: стояв перед нею майже незнайомий чоловік.

Цей майже незнайомий чоловік, в якому лишилися тільки залишки колишнього її Хлопця, хвилював і дивно страшив Галя. Від нього грубо пахло потом, руки в нього були величезні, важкі й мозолясті, очі глибоко вганялись у череп – витримати його погляд треба було немалої сили; він ходив по домі залізними кроками, аж гула від того підлога. Здавалося, в їхню тиху забіч ввірвалася незнайома сила, що має розкидати й зруйнувати весь спокій їхнього існування, а з другого боку, це був таки він, її первісток, за яким вона вже й очі проплакала, бо подумки й поховала. Дивлячись на нього, Галя й дратувалася, жаліла й любила його.

Галя розповіла йому, що баба вважала, ніби він ніколи не повернеться. Хлопець сказав мамі, що вона і так мала ким жити: чоловік і дочка. А йому, мабуть, потрібно було облітати пів світу, щоб повернутися сюди. Він сказав, що написав їй тисячу листів, але не надсилав, на них він вчився володіти пером. Бо не забував у тих мандрівках про діда Івана. Добре затямив, що той лишив п'ять списаних зшитків. Тепер Хлопець хотів перечитати ті зошити.

Потім мама і син говорили про Оксану, яка і не могла впізнати брата, адже вони не мали його фотографій. Хлопець говорив, що віддасть матері гроші, що має, знайде роботу і спробує жити тут. Він запитав про хвіртку в паркані. Галя сказала, що це була хвіртка для Володимира. 5 років тому він несподівано помер. Доки не зачинили дванадцятої школи, він змушений був жити внизу, а Галя на горі – не з його ногою сюди було щодня дертися. Бабця ж зійти вниз рішуче відмовлялася. А Оксана була така крикуха, що на горі було краще з нею жити, бо більше простору. Коли зачинили школу, Володимир дістав роботу в місті, і вони прорізали в паркані оту хвіртку – Володимир сам ходив до головного лікаря за дозволом. Тепер Галя її знову забила, бо через ту хвіртку почали лазити всілякі суб'єкти, хворі і бозна-хто, а вони тут зовсім самі.

Хлопець хотів перечитати усю бібліотеку, що була в домі на горі. Її почав збирати ще його прапрадід, решта чоловіків доповнювали зібрання. Галя полюбила оті чоловічі книжки і майже всі їх перечитала.

Потім Хлопець запитав про Неонілу. Галя розповіла, що дівчина часто приходить до неї. Їй не пощастило вийти заміж, Олександра Панасівна згризла їй голову, бо має обридження до чоловіків...

Ввечері Оксана познайомилася з братом. Вони сиділи за столом серед двору. Оксана поводитися гордо, не хотіла прислужувати брату, який попросив принести напитися. Дівчина була майже сформована, але краса, якою розцвіте вона на повну силу років через п'ять, ще була майже схована в ній. Ця істота була й справді чужа Хлопцеві.

Згодом Хлопець спитав Галя, чи справді прізвище його батька було Пугач. Галя

почервоніла. Дивлячись у ті очі, що так пильно зорили, наче читали її, не могла сказати неправди. "Дівчата цього дому, як ти сказав, не завжди бувають обачні, – мовила вона обережно. – Вони часом забувають звичайні речі. Ах, краще ти мене про це не розпитуй!" Вони раптом розсміялися.

Хлопець спустився до будинку Олександри Панасівни. Вона з'явилася на, сутінки не ховали, як вона постаріла. Олександра Панасівна впізнала Хлопця і повела в хату, де сиділа молода жінка й читала. Вони вдивлялися одне в одного з якоюсь пожадливою тугою і радістю, з жадобою, яка виключає прицінки і розважки. Сотні тонких невидимих ниток протяглися навзаєм від нього до неї і навпаки. "Вибачте, Олександр Панасівно, – сказав хлопець. – Чи не будете ви проти, коли я заберу у вас дочку?" Вона не встигла нічого відповісти, бо вони, і дочка, і цей прибулець, знову з'єдналися поглядами. Тоді повернувся він до дверей, а дочка її покійно встала, щоб покійно піти за ним. Тихий смуток ліг на серце Олександрі Панасівни, адже покидала її хату остання дитина. Сльози непрошено бризнули на обличчя.

Вони стояли на залитому місяцем березі, бо ще й досі не надивилися одне на одного. Неоніла спитала, чому він не писав, і заплакала. Це були щирі, а може, й щасливі сльози. Потім їй стало соромно, що вона тратить час, що виставляє перед ним свою знесилу і кволість...

Тим часом там, на горі, Оксана переступила поріг матеріної кімнати і сказала, що брат її дратує: його запах, манери, ця дурноверха люлька, оці накази! Галя сказала, що він – її брат. Оксана відповіла, що брат щось значить, коли ростеш разом, а коли з'являється отакий птах перелітний і наказує приносити йому воду! Оксана сказала, що він незаконний, але зрозуміла, що погарячкувала, тому вибачилася. Галя сказала, що він проживе тут стільки, скільки вважатиме за потрібне, – поки що це єдиний дім, який він може назвати своїм.

Хлопець важко підіймався під гору, стояла довкола ніч. Він тихенько насвистував: було йому на серці просторо. Біля хвіртки свого обійстя стояла Неоніла й дивилася йому вслід, хоч уже й не бачила його. В хаті Неоніла сказала матері, що виходить заміж, а завтра подаватимуть заяву.

Вночі Хлопець повідомив Галі, яка ще не спала, що одружується з Неонілою. Він хотів, щоб відбулося все тихо. Мати сиділа коло нього, і йшло від неї до нього тепло. Знала: він прийме його, як приймав колись із її грудей молоко. І хоч йому вже 27 років, він так само для неї той, кого треба нагодувати.

З ранку до ночі Хлопець сидів у бібліотеці. В руці в нього незмінна куріла люлька, дим стояв такий, що можна було б і сокиру вішати. Цей дим будив Оксану, дівчина розплющувала очі і стиха проказувала супроти брата прокляття. Хлопець у бібліотеці свистів. Свист був різкий і неприємний, і Оксана затикала вуха пальцями. Хлопець ходив по бібліотеці, і його чавунні кроки відбивались у найдальшому кутку дому. "Смердить, свистить і тупає, – казала крізь зуби Оксана. – Доведеться мені таки йти з дому".

Вечорами Хлопець спускався вниз, де чекала його наречена, і вони рушали тоді в

безконечні свої мандрівки, безперервно балакаючи і заповнюючи отак прірву часу, що їх розділяла. Потім вони поверталися з пощемленими вустами і з гарячими очима.

У неділю вони з Неонілою подалися через поле до лісу. Вони цілувалися, злившись тілами. Вийшли на галявину, вщерть зарослу квітами, посередині росла стара розлога груша, а все повітря аж хиталося від величезної кількості прозорих крил. Бджоли й метелики пили із квітів нектар, і Хлопець із Неонілою зрозуміли, що вони шукали саме цього місця. Вони пили один одного, як п'ють воду спрагли мандрівці. Світ пропав для них, бо вони раптом забули про час і простір...

О тій порі з'явився на горі стрункий, одягнений в ошатний костюм дженджурик. Мав на голові височезну, чорну й кучеряву копицю волосся, на ногах у нього були лискучі туфлі, а на мізинному пальці витинався здоровенний срібний перстень. Дженджурик пройшовся по горі і сів на скелі помилуватися на розлогі довколишні краєвиди. Він побачив Оксану, котра підіймалася під гору, гречно всміхнувся до неї і спитав, як зветься ця річка і чи дуже вона глибока. Оксана подивилася на нього ясними холодними очима і буркнула під ніс назву річки, а про її глибину не сказала нічого. Дженджурик, однак, не відстав і спитав, чи не знає вона, де здаються на цьому кутку квартири, бо охоче найняв би кімнату тут. Оксана аж спинилася від обурення. Вона звела погордливо носика і, дивлячись кудись повз дженджурика, сповістила, що тут ніяких квартир не здають і ніколи не здаватимуть. Знову пішла, але дженджурик поволікся слідом.

У дворі Галя прала білизну. Вона побачила дженджурика, і раптом щось гостре врізалось їй у серце. Оксана плеснула перед дженджуриком хвірткою, а він, побачивши Галю, позадкував. Галя спитала, що це за один. Оксана відповіла, що прив'язався якийсь, квартиру шукає, чи що, але вона сказала забиратися. Того ж дня Галя розповіла дочці історію про дім. Було їй ніяково повторювати те, що довгі роки вважала як виплід химерної фантазії своєї бабці. Розповідала про чоловіків, які навідують їхній дім, що приходять вони сюди двох ґатунків. Перші відвідують дім, коли дівчата починають ледь-ледь наливатися, другі, коли вони зрілі красуні. Не було в цьому домі, казала Галя, негарних дівчат. Оксана може в тому пересвідчитися, погортавши їхній альбом, але неоднакова доля їх чекала. Ті, хто не міг устояти в ранньому віці, народжували хлопчиків, а від тих других народжувалися дівчата. Дівчата залишались у домі, а хлопців мучив дух неупокорений – ставали вони блудягами й забродами, п'яницями або ж диваками, як той Оксанин прадід Іван. Мати просила дочку бути обережною... "Тепер мені ясно, – сказала та не без погорди, – де взявся твій улюблений синок". Оксана просила матір не хвилюватися, бо чоловіки в неї поки що не викликають добрих почуттів.

Не знали вони, що чув усю ту розмову крізь відчинені вікно й Хлопець. Вперше за весь час перебування тут йому захотілося знову покинути рідний дім.

Вночі Галі приснився сірий птах у людській подобі. Птах кружляв над їхнім обійстям, а вона лежала серед двору в ліжку й тривожно стежила, як сіре величезне тіло стрімко ріже повітря. Горловий крик вирвався в людини-птаха, він склав крила й

раптом пірнув униз. Галя встигла прикритися ковдрою, і птах упав на ту ковдру. Схопив її пазурами, що витиналися з лискучих туфель, і зринув угору. Вона злякано залякла: лежала під відкритим небом у самій сорочці. Птах знову склав крила і знову шугонув долі. Цього разу він зірвав із неї сорочку. Кривава рана зачервоніла їй під персом

Прокинулась у холодному поті, стало важко їй дихати. Боліло серце, і нестерпно стукотіло в голові. На допомогу прийшов Хлопець. Він сів коло неї заспаний, обважнілий, і тільки тепер помітила Галя, що він значно старший своїх літ. Коли Галі стало легше, сказала, щоб навідався якимось до Марії Яківни...

Вони сиділи з Марією Яківною в саду, стояв незвичайно сонячний серпень, зовсім такий самий, як той, коли доживав своє старий Іван. Хлопець чимось нагадував їй Івана. Вона дозволила взяти Іванові зошити. Стара раділа за Хлопця і Неонілу, розповідала, як дівчина допомагає їй. Хлопець сів на веранді в Іванове крісло. Внизу стелилися дахи й подвір'я. Потім вони зайшли в кімнату, і Хлопець отримав від старої п'ять зшитків, наче сокровений скарб.

...Дженджурик ходив по горі туди й сюди, тліла в його вустах сигарета. Його наваксовані туфлі аж сяяли, сірий костюм сидів бездоганно, погляд пострілював навсібіч, аж доки уздрів Оксану. Підіймалась угору із набитою пакунками авоською. Він запропонував допомогу, але Оксана не звернула на нього уваги. Йшла холодна й спокійна, а він заскакував до неї чи з одного, чи з другого боку. Говорив про чудові місця, в яких вона живе, про те, що його знову привабило сюди, й просив, щоб вона не проганяла його звідсіля. Дивно змахнув руками, як фокусник, і в пальцях його виросла розкішна червона троянда. "Подаруйте її якійсь своїй ровесниці", – сказала зимно й рушила далі.

Вона гримнула перед носом у дженджурика хвірткою так, що ледве не розтрощила йому лоба. Оксана озирнулася, і глумлива посмішка розцвіла в неї на вустах; пальцями вона зробила вушка й помахала ними. Дженджурик там, за хвірткою, почервонів, а Оксана пішла і несподівано для себе засвистіла ту мелодію, якою так сильно надокучав їй брат.

Цю мелодію почув через відчинене вікно і Хлопець. "У тебе непоганий слух, сестро!" – гукнув він і послав їй повітряний поцілунок. Оксана розсердилася на себе за те невдатне своє мавпування, розсердилася й на брата.

У той вечір, коли Хлопець дістав до рук заповітні зошити, він не пішов до Неоніли, бігцем попередивши її про те, і вона знайшла нарешті час на хвилику заскочити до Марії Яківни. Стара зраділа і запропонувала, щоб вони з Хлопцем жили після одруження в неї. Марія Яківна говорила, що жити їй лишилося недовго: доглянуть якимось, бо вона не вередлива.

...Вночі до обійстя прилетів великий сірий птах. У такій подібі спинився він біля хвіртки, поклав руки на штахеття й недовго задивився на подвір'я. Було там порожньо. Він підійшов до вмивальника у подвір'ї. Тут висів забутий звечора рушник, він зняв його й притис до обличчя. Три запахи він розрізнив: різкий чоловічий і два м'які: один

звичайний, а другий такий, що очі його засвітилися жаринами. Цей третій був найсильніший, бо останньою вмивалася на ніч Оксана, і джэнджурик запхав собі рушника до кишені. Він пішов до миски з падалицями. Вибрав найжовтіше яблуко, сів на приступку ґанку і вкусив. Сік цвіркнув на обидва боки. З'їв яблуко, а недогризок поклав у миску між падалиці. Знову пішов – ступав уже під вікнами. Коло третього вікна він спинився, став навшпиньки й потяг носом. Запах, яким віяло з кімнати, його обворожив. Він махнув рукою, і букет троянд вільно пролетів у відчинену квартиру. Впав на підлогу біля ліжка, де спала Оксана, і відразу ж розсипався сотнею пелюсток.

Джэнджурик за вікном змерз і замахав руками, щоб зігрітися. Від того руху знову почав заростати пір'ям, руки його перетворювались у крила, у туфлях проростали гострі пазурі. Він хитнув крильми і на мить притулився обличчям до скла. В півтемрявній кімнаті, осяяна блідим, мерехким світанням, спала красуня.

Оксана прокинулася у той ранок раніше. Снівся їй джэнджурик, вона тікала від нього, а він здоганяв. Приснився їй і брат, котрий вискочив із хати й кинувся бити джэнджурика. Потім вона йшла по якійсь синій дорозі, біля неї поруч ступав, накульгуючи, батько, і йшли вони до крихітного будиночка, на порозі якого сиділа стара бабуса. Їй стало страшно на тій дорозі, хоч вона добре знала, що то за шлях – світ колишніх людей та відлетіле життя. Сірий птах з обличчям джэнджурика летів коло неї і щось їй казав, але не почула вона його слів. Рвонула геть із дороги і дивне диво побачила: довкола світилися вікна і порядкували за ними зовсім звичайні люди.

Оксана прокинулася і раптом побачила, що вся підлога встелена червоним пелюстям. Їй стало ніжно-лоскітно від того пелюстя, вона впала навколішки й набрала його повні долоні. Оксана запнула вікно шторою, скинула сорочку і згорда зирнула на себе в дзеркало. Стояла там уже цілком зріла дівчина, а підлога навколо неї трепетно палала.

26 серпня 1963 року Хлопець одружився з Неонілою Ващук. Свідчили їм Оксана і старший син Олександри Панасівни, який випадково завітав на цей час у Житомир. Потім усі подалися до дому Марії Яківни в супроводі мовчущого божества з задертим носиком.

Марія Яківна стояла біля широко розчинених воріт, спираючись на палицю. Поки Галя, Олександра Панасівна та інші пішли в хату, Хлопець пішов у сад, а потім сів за стіл на веранді. Лозове крісло затріщало під ним всіма прутиками, а на його обличчя лягла м'яка задума. Перед ним лежало море дахів їхньої вулиці, тож він сидів, поклавши руки на стіл, і дивився. Бачив багато будинків і людей...

Хлопець сидів, обійнятий м'якою радістю: широкий світ клався йому перед очі. В серце впала іскра блаженства. Він збагнув раптом: не мертвий світ лежить навколо нього, а жива тремтлива матерія, що виповнює небо, землю і все, що є. Живу присутність він пізнав у всьому, і це наповнило його справжнім щастям. Зрозумів: весь світ дивовижно уладжено і все діє співмірно до добра кожному, а основним принципом світу є все-таки любов. За кілька секунд побачив і пізнав більше, ніж за всі 10 років своїх мандрів. Рука його мимохіть потяглася, щоб натрапити на олівця чи ручку, але

завмерла в повітрі. "Тільки не поспішати, – прошепотів він. – Тільки не поспішати!"

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу